

Studenten: Ivanka de Koning, Maartje van den Berge,
Monica van Loenhout, Anneleen Boone.
Opdrachtgever: LHBT netwerk Zeeland
Instelling: HZ University of Applied Sciences
Vak: Projectmatig Werken 2
Datum: 26-01-2017

LHBT, wij tellen ook mee!

Adviesrapport

Studenten: Ivanka de Koning, Maartje van den Berge Monica van Loenhout en Anneleen Boone
Opdrachtgever: LHBT netwerk Zeeland
Instelling: HZ University of Applied Sciences
Vak: Projectmatig Werken 2
Datum: 26-01-2017

Inhoudsopgave

Samenvatting	blz. 4
1. Inleiding	blz. 5
2. Procesbeschrijving en ervaring	blz. 6
3. Theoretisch kader	blz. 7
3.1 Ontwikkeling van een achtjarig kind	blz. 7
3.1.1 Seksuele ontwikkeling	blz. 7
3.1.2 Sociaal-emotionele ontwikkeling	blz. 7
3.2 LHBT als opdrachtgever	blz. 7
3.3 Homoseksualiteit	blz. 8
3.4 Bisexualiteit	blz. 8
3.5 Transgender	blz. 8
3.6 Nationale omgang met LHBT's	blz. 9
3.7 Internationale omgang met LHBT's	blz. 9
3.8 De pedagogiek en het LHBT onderwerp	blz. 10
4. Visies van scholen	blz. 11
4.1 Katholieke visie	blz. 11
4.2 Gereformeerde visie	blz. 11
4.3 Openbare visie	blz. 11
4.4 Montessori visie	blz. 11
4.5 Protestants christelijke visie	blz. 12
5. Methode	blz. 13
5.1 Onderzoeksoort, type en ontwerp	blz. 13
5.2 Onderzoekseenheden en populatie	blz. 13
5.3 Procedure	blz. 13
5.4 Betrouwbaarheid en validiteit	blz. 14
5.5 Ethische overwegingen	blz. 14
6. Onderzoek	blz. 15
6.1 Scholentabel	blz. 15
6.2 Methodes rekenen en taal	blz. 20
6.3 Visie in lesmethoden	blz. 23
7. Conclusie en aanbeveling onderzoek	blz. 25
7.1 Conclusie onderzoek	blz. 25
7.2 Aanbeveling onderzoek	blz. 25
8. Pilot en evaluatie	blz. 26
8.1 Prinses Ireneschool	blz. 26
8.2 Bisschop Ernstschool	blz. 27
9. Conclusie en aanbeveling pilot	blz. 28
9.1 Prinses Ireneschool	blz. 28
9.2 Bisschop Ernstschool	blz. 28
9.3 Conclusie pilot	blz. 28
10. Reflectie	blz. 30
11. Aanbeveling en conclusie na presentatie	blz. 32

Referenties

blz. 35

Bijlagen

blz. 38

Bijlage I

Bijlage II

Samenvatting

Vier studenten van de HZ University of Applied Sciences hebben namens LHBT netwerk Zeeland een project opgezet. Er is een onderzoek gedaan en een pilot uitgevoerd. Het onderzoek is gedaan naar de visie van scholen in de gemeente Goes rondom het thema LHBT en in hoeverre dit terug komt in de lessen van groep vijf. Daarnaast is een pilot opgezet, uitgevoerd en geëvalueerd met een aantal lessen waarin LBHT-voorbeelden verweven zijn. Het onderzoek en de uitvoering van de pilot hebben plaatsgevonden binnen de groepen vijf van alle basisscholen in de gemeente Goes. Het project is uitgevoerd binnen de tijdsperiode van september 2016 tot januari 2017.

Er is eerst een plan van aanpak opgesteld, waarin alle ideeën concreet gemaakt zijn. Hierna zijn scholen benaderd met de vraag om mee te werken aan het onderzoek. Van de 19 scholen in de gemeente Goes hebben 14 scholen meegewerkt aan het onderzoek en twee aan de pilot. De interviews zijn gehouden door middel van e-mail, telefoon en afspraak.

In de gemeente Goes zijn basisscholen met verschillende visies. Er zijn openbare, katholieke, montessori, christelijke en gereformeerde scholen.

In het onderzoek is gevraagd naar de lesmethodes van rekenen en taal die de scholen gebruiken. Er is onderzocht wat deze methodes inhouden, hoe de visie van de school erin terug komt en of er LHBT voorbeelden in voorkomen. Uit het onderzoek is de volgende conclusie gekomen. LHBT komt niet specifiek terug in de visies van de scholen en de methoden die gehanteerd worden. Een aantal scholen geeft aan nog nooit van LHBT gehoord te hebben en een aantal scholen geeft aan wel te weten wat het betekent en hoe hun school daar rekening mee houdt. De meeste scholen gaven aan dat LHBT niet specifiek aan bod komt in de lessen en het lesmateriaal van groep vijf, tenzij het ter sprake komt.

Een aanbeveling naar aanleiding van het onderzoek is, dat er meer LHBT in de lesmethoden zou moeten voorkomen. Daarnaast is het ook belangrijk dat er dieper onderzoek wordt gedaan naar de huidige lesmethoden die scholen hanteren, zodat er naar de inhoud wordt gekeken en er contact wordt gelegd met de uitgevers van de methoden.

De pilot is uitgevoerd op de Prinses Ireneschool (christelijk) en de Bisschop Ernstschool (katholiek). De algemene conclusie die na de pilot naar voren kwam, is dat LHBT een negatief beeld heeft. LHBT wordt anders op het moment dat er speciaal aandacht aan wordt besteed, daarom is het beter om juist geen specifieke aandacht aan LHBT's op school te besteden. Wanneer er wel aandacht aan besteed wordt, dan is dat pas terug te zien in groep zeven/acht. Vanuit de evaluatie van scholen komt naar voren dat LHBT in de lesmethode niet als 'normaal' wordt gevonden. Scholen geven aan dat het geaccepteerd wordt op het moment dat het er is, maar dat er niet specifiek bij stil wordt gestaan. Het is nog niet geïntegreerd in het dagelijks geven van onderwijs.

Een aanbeveling naar aanleiding van de pilot is, dat het aanbod rondom LHBT aanwezig zou moeten zijn in de hogere groepen van de basisschool en middelbare school. Het is belangrijk dat kinderen meekrijgen dat 'andere mensen of kinderen' normaal zijn, ongeacht wie of wat ze zijn. Op het moment dat er vanaf groep één gesproken wordt over LHBT en dit gedurende de hele basisschool periode terug zou komen, wordt er iets aangebracht waar kinderen op dat moment nog niet mee bezig zijn. Tot groep zeven/acht is de doelgroep te jong om te praten over LHBT.

1. Inleiding

In 2012 zijn in de kerndoelen respectvolle omgang met seksualiteit en seksuele diversiteit als onderwerp opgenomen. Op verzoek van de Tweede Kamer heeft de inspectie onderzoek gedaan naar de invulling hiervan door scholen voor basis-, speciaal, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs. Scholen voldoen in het algemeen aan de wettelijke eisen, maar de kwaliteit kan vaak beter. Of het beter moet, hangt af van wat de samenleving van de scholen verwacht en wat in wettelijke kaders is vastgelegd (Onderwijsinspectie, 2016).

Uit dit krantenartikel blijkt dat er nog heel wat stappen te zetten zijn in de omgang met seksuele diversiteit op scholen. Omdat dit thema ook in Zeeland heel actueel is, is er namens LHBT Netwerk Zeeland een onderzoek gedaan naar de visie van scholen in de gemeente Goes rondom het thema LHBT en in hoeverre dit terugkomt in de lessen van groep vijf. Daarnaast is een pilot opgezet, uitgevoerd en geëvalueerd met een aantal lessen waarin LBHT-voorbeelden verweven zijn. De resultaten van het onderzoek en de pilot staan verder in dit adviesrapport beschreven.

Dit adviesrapport is geschreven door vier studenten van de HZ University of Applied Sciences. Deze studenten hebben namens LHBT Netwerk Zeeland een onderzoek gedaan en een pilot uitgevoerd en geëvalueerd. Om het onderzoek af te bakenen hebben de studenten gekozen voor groep vijf en voor alle scholen in gemeente Goes. Voor groep vijf is gekozen, omdat deze kinderen nog niet in een stadium zitten van vlijt versus minderwaardigheid. Als kinderen acht jaar zijn, zitten ze volgens William Damon in stadium twee van de vriendschappen. Namelijk vriendschap op vertrouwen. Daarnaast worden de genders gescheiden, meisjes spelen met meisjes en jongens spelen met jongens. Er is dus nog geen sprake van seksuele gedachten en/of contact (Feldman, 2012). Er is gekozen voor de gemeente Goes, omdat daar een groot scala aan verschillende scholen is met verschillende geloven en visies. Dit is interessant voor het onderzoek omdat er veel visies zijn rondom LHBT.

In dit adviesrapport volgt, na de inleiding, een theoretisch kader, vervolgens wordt de methode van het onderzoek beschreven, daarna staan de resultaten van het onderzoek, de conclusies en aanbevelingen van het onderzoek uitgewerkt, vervolgens worden de resultaten van de pilot en de conclusies en aanbevelingen van de pilot beschreven.

2. Procesbeschrijving en ervaring

In dit hoofdstuk wordt het proces van het project beschreven. Er wordt benoemd wat goed ging tijdens het project en waar de studenten tegenaan liepen.

Op 4 oktober 2016 hebben de studenten een startdocument ontvangen van Jan Zwemer. Op 11 oktober 2016 hebben de studenten een gesprek gehad met de opdrachtgevers. De opdrachtgevers waren op dat moment: Til Boereboom, Odilia van der Heijden en Annique Weezepeel. Het gesprek verliep goed. De studenten hebben samen met de opdrachtgevers de ideeën en verwachtingen op elkaar afgestemd. Naar aanleiding van dit gesprek zijn de studenten aan de slag gegaan met het maken van een plan van aanpak. Op de plan van aanpak hebben de studenten feedback gekregen van de opdrachtgevers. Op 18 oktober 2016 is het plan van aanpak beoordeeld met een 7.4.

Op 14 november 2016 is het team van de opdrachtgevers veranderd. Het nieuwe team bestaat uit: Odilia van der Heijden, Annique Weezepeel en Monique de Vriend.

Op 22 november 2016 hebben de studenten alle scholen die nog niet gereageerd hadden op het e-mail bericht, telefonisch benaderd. De studenten kregen na de telefonische benadering één reactie van een school. Drie andere scholen wilden geen reactie geven. De studenten hebben de overige scholen nog een keer gemaïld. Op 22 november 2016 hebben de studenten de opdrachtgevers gemaïld met het bericht dat de voortgang van het project stagneerde. De meerderheid van de scholen wilde niet meewerken aan het interview en aan het uitvoeren van de pilot in groep vijf. De reden hiervan is dat zij niets weten van het onderwerp LHBT, er niets over willen weten of de doelgroep te jong vinden. Eén leerkracht van groep zeven/acht vond het wel een interessant idee om de pilot uit te voeren. Na de e-mail die gestuurd is aan de opdrachtgevers over de stagnatie van het project, antwoordde de opdrachtgevers, dat de pilot echt in groep vijf uitgevoerd moest worden en dat de studenten de scholen persoonlijk moesten benaderen door naar de scholen toe te gaan. Via de e-mail kregen de studenten nog twee reacties van scholen waar zij langs mochten komen om het interview op afspraak af te komen nemen.

Op woensdag 7 december 2016 zijn Anneleen en Ivanka naar vier scholen geweest en gaf één van de vier scholen aan dat zij wel mee wilden werken aan de pilot. Twee scholen wilden misschien meewerken. Op woensdag 14 december 2016 zijn Monica en Maartje naar zes scholen geweest. Eén van de scholen gaf aan dat zij mee willen werken aan de pilot. Een andere school wilde ook meewerken aan de pilot. Echter kwam de tijd in het geding en is er voor gekozen om de pilot nog maar door één van deze twee scholen uit te laten voeren.

Op 19 en 20 december 2016 is er een pilot uitgevoerd door een school. Op 20 december 2016 is de pilot geëvalueerd met Anneleen en Ivanka. Op 9, 10 en 11 januari 2017 heeft de andere leerkracht de pilot uitgevoerd. Deze is geëvalueerd op 11 januari 2017 door Maartje en Monica.

Op 17 januari 2017 werd de presentatie om 13.00 uur gegeven op de HZ University Of Applied Sciences. Deze presentatie verliep erg goed. De studenten kregen hele goede feedback van de opdrachtgevers die zij later hebben verwerkt in het adviesrapport. Dit gaf de studenten een erg goed gevoel en op deze manier werd het project succesvol afgesloten.

3. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt er beschreven of er eerdere onderzoeken zijn gedaan naar LHBT in de basisschool. Hier worden ook de begrippen Lesbies, Homoseksueel, Biseksueel en Transgender nader toegelicht. Daarna volgt de informatie die nationaal en internationaal is gevonden op het gebied van LHBT.

3.1 Ontwikkeling van een achtjarig kind

3.1.1 Seksuele ontwikkeling

In de basisschooltijd rond de leeftijd van acht jaar, worden de genders heel duidelijk gescheiden. Jongens spelen met jongens en meisjes spelen met meisjes. Ze vermijden als het ware de andere sekse. Dit gebeurt overigens in bijna alle samenlevingen (Feldman, 2012).

Volgens het VUmc is een kind op tweejarige leeftijd zich al bewust van het feit, dat er jongens en meisjes zijn. Daarnaast is een kind er zich ook van bewust of zij of hij een jongen of meisje is. Kinderen kunnen op jonge leeftijd het andere geslacht willen zijn, omdat het kind dan bijvoorbeeld zou mogen voetballen. Dit gaat echter vanzelf over. Bij enkelen gaat dit niet vanzelf over en wordt het genderdysforie genoemd. Genderdysforie is 'een duidelijke incongruentie tussen het ervaren/geuite gender en het toegewezen gender'. Als het mens met genderdysforie alle stappen heeft doorlopen inclusief operaties, wordt diegene transgender genoemd. Hiernaast kan het ook nog zo zijn dat het kind op hetzelfde gender valt. Het ontdekken daarvan is voor ieder kind verschillend (VUmc, 2017)

3.1.2 Sociaal emotionele ontwikkeling

Een kind van acht jaar zit volgens Erikson in het stadium: vlijt-versus-minderwaardigheid. Dit betekent: 'een periode van zes tot twaalf jaar waarin het kind probeert competenties te ontwikkelen om problemen met ouders, leeftijdgenoten, school en de wereld om hem heen het hoofd te kunnen bieden' (Feldman, 2012). Kinderen van acht jaar oud doen veel sociale vergelijkingen. Ze laten alles beoordelen door anderen en vergelijken zichzelf met anderen. Hier gaat het om hun eigen gedrag, vermogens en meningen. De eigenwaarde groeit bij het kind. Uiteindelijk krijgt het kind dus een competentiegevoel en bekwaamheid na dit stadium.

Er zijn drie stadia van vriendschappen volgens William Damon:

Stadium 1: vriendschap gebaseerd op het gedrag van anderen.

Stadium 2: vriendschap gebaseerd op vertrouwen.

Stadium 3: vriendschap gebaseerd op psychische nabijheid.

Als kinderen acht jaar oud zijn, zitten zij in stadium 2. Kinderen vinden het belangrijk dat persoonlijke eigenschappen en kenmerken hetzelfde zijn, maar het belangrijkste is het vertrouwen (Feldman, 2012).

3.2 LHBT als opdrachtgever

LHBT Netwerk Zeeland is ontstaan uit de LHBT-projectgroep Zeeland. Deze projectgroep bestaat uit het Anti Discriminatie Bureau Zeeland en beleidsmedewerkers van de gemeenten Vlissingen, Middelburg en Goes. De LHBT-projectgroep heeft een aantal dingen bereikt in Zeeland. Zo zijn er afspraken gemaakt met Zeeuwse middelbare scholen om voorlichting over LHBT in het lessenpakket onder te brengen, is er een LBHT-jongerengroep opgericht en wordt er op beleidsniveau gewerkt om LHBT-zaken op de agenda van de gemeenten te krijgen. Het doel is om de LHBT-acceptatie en LHBT-emancipatie te bevorderen in Zeeland.

De stuurgroep stuurt het netwerk aan en zorgt ervoor dat alles goed verloopt, organiseert (thema)bijeenkomsten, inventariseert cijfers en feiten rondom LHBT in Zeeland en is een centraal aanspreekpunt voor alle LHBT-gerelateerde vraagstukken in Zeeland (LHBT Netwerk Zeeland, z.j.).

3.3 Homoseksualiteit

Homoseksualiteit is seksualiteit die wordt gekenmerkt door gevoelens of seksueel verlangen naar hetzelfde geslacht (Switchboard, 2016). Dit kan als twee mannen zich door elkaar aangetrokken voelen (homo's) en als twee vrouwen zich door elkaar aangetrokken voelen (lesbies). Of er sprake is van homoseksualiteit bij iemand, valt af te leiden van zijn gevoelens, gedrag en het soort leven dat die persoon lijdt. Daarnaast is er een groot verschil achter 'de oorsprong' van homoseksualiteit. Vroeger vond men dat homoseksualiteit een vorm was van gedrag. Wanneer een jongen seks had met een andere jongen, wilde dat niet direct zeggen dat hij homo was. In de huidige westerse cultuur ligt de betekenis van homoseksualiteit op de identiteit van iemand. Het maakt deel uit van de persoonlijkheid die bij iemand hoort. Homoseksualiteit is een natuurlijke seksuele voorkeur. Door deze theorie ligt het bij een persoon al erg jong vast dat hij of zij heteroseksueel, biseksueel of homoseksueel is (Switchboard, 2016). Volgens Feldman (2012) zijn er verschillende theorieën van deskundigen over het ontstaan van homoseksualiteit. De meeste deskundigen zijn het erover eens dat de seksuele geaardheid van iemand wordt ontwikkeld als een gevolg van een ingewikkeld samenspel waarin genetische factoren, fysiologische factoren en omgevingsfactoren een rol spelen. Wat in de hedendaagse praktijk nog duidelijk te zien is, is dat er nog steeds vooroordelen zijn en er onwetendheid heerst als het gaat om seksuele geaardheid. Tieners die zich aangetrokken voelen tot iemand van dezelfde sekse, hebben het vaak moeilijker dan andere tieners. De overtuiging dat mensen een keuze hebben, terwijl dat in werkelijkheid niet het geval is, bevestigt die onwetendheid. Hierdoor worden in de huidige samenleving nog steeds homoseksuele jongeren afgewezen door vrienden of familie. Dit resulteert dan ook in het feit, dat het percentage zelfmoorden aanzienlijk hoger ligt onder homoseksuele adolescenten, dan onder heteroseksuele adolescenten (Feldman, 2012). Als er gekeken wordt naar homoseksualiteit in de wereld, kan geconcludeerd worden, dat homoseksualiteit altijd heeft bestaan en dat het in iedere cultuur voorkomt. Het accepteren hiervan is daarentegen een ander verhaal. Dit heeft te maken met tolerantie. Als er gekeken wordt naar de aanvaarding van homoseksualiteit in de wereld, komt naar voren dat vooral West-Europa, Noord-Amerika, Midden-Amerika en Australië gebieden zijn waar homoseksualiteit geaccepteerd wordt. Daarentegen zijn China en Rusland twee grote landen waar dit nog niet geaccepteerd wordt (Roover, 2013).

3.4 Biseksueel

Personen met een biseksuele geaardheid voelen zich zowel tot mannen als vrouwen aangetrokken. Iemand wordt pas biseksueel genoemd als hij of zij zich zo noemt (allesoverseks.be, 2016). Deze personen vallen op mensen als persoon en kijken niet naar het geslacht. Iedereen kan zijn eigen invulling geven aan het biseksueel zijn, sommigen hebben afwisselend seks en relaties met mannen en vrouwen. De ander wil het liefst tegelijkertijd een relatie met man én vrouw. Er zijn veel vooroordelen over biseksualiteit, bijvoorbeeld dat zij van twee walletjes eten en ontrouw zijn (switchboard.coc.nl, z.j.).

3.5 Transgender

Transgender mensen voelen zich niet of niet volledig thuis in het geslacht en de daarbij horende kenmerken die ze bij hun geboorte hebben meegekregen (Vereniging Genderdiversiteit, 2016). Als iemand als meisje wordt geboren, maar zich vanaf het begin af aan al jongen heeft gevoeld, wordt er ook wel eens gesproken van 'in het verkeerde lichaam geboren zijn'. Dit noemen we ook wel genderdysforie.

Er zijn een aantal kenmerken die naar voren komen op het moment dat er gesproken wordt over genderdysforie. Zo is er bij jongens een sterke voorkeur van het nabootsen van een vrouwelijke kledingstijl. Meisjes hebben de voorkeur om een typische jongensstijl aan te houden (Bil, P. de, 2015). Als er gekeken wordt naar acceptatie in Nederland rondom transgender mensen, zien we dat een kwart van de bevolking dit niet als 'normaal' ziet. Mensen moeten direct kunnen aangeven of ze een man of een vrouw zijn en op welk geslacht zij vallen (Nemo kennislink, 2013).

3.6 Nationale omgang met LHBT's

Voor HP/De Tijd deed Maurice de Hond onderzoek naar de tolerantie van homo's en lesbiennes in Nederland. Dit onderzoek is bij 2.000 mensen in Nederland afgenomen en de algemene conclusie is dat homoseksualiteit breed geaccepteerd is. 86 procent van de Nederlanders vindt dat homoseksuelen moeten kunnen trouwen en 71 procent vindt dat zij zelfs kinderen moeten kunnen adopteren. Ook vindt 70 procent van de Nederlanders dat homoseksualiteit aangeboren is. Een kwart van de Nederlanders vindt het storend als een man en vrouw op straat zoenen. Als twee vrouwen dit doen, vindt een derde dat storend en als twee mannen zoenen heeft 45 procent daar problemen mee (Bijster & van Woerden, 2011).

Het Opiniepanel van 'EenVandaag' heeft een onderzoek gedaan naar de mening van Nederlanders en Holebi's (homo's, lesbiennes, biseksuelen en transgenders). In dit onderzoek zijn 28.456 leden van 'EenVandaag' gevraagd naar hun mening. Hiervan hebben 1.776 leden aangegeven dat zij homo, lesbienne, biseksueel of transgender zijn. De navolgende resultaten zijn uit het onderzoek naar voren gekomen. 67 procent van de Nederlanders vindt dat het goed gesteld is met de homo-acceptatie in Nederland. Van de Holebi's is dit 60 procent. Als het gaat om het openbaar brengen van geaardheid, vindt de helft van de Nederlanders het geen probleem, terwijl slechts 36 procent van de Holebi's dit geen probleem vindt. Samengevat vinden 4 op de 10 Holebi's dat het slecht gesteld is met de homo-acceptatie en 55 procent voelt zich niet vrij genoeg om hand-in-hand over straat te kunnen lopen. 1 op de 5 homoseksuele deelnemers heeft negatief gedrag meegemaakt. Daarnaast is het opgevallen dat de homo-acceptatie onder jongeren en scholieren stijgt. Zo vindt 85 procent dat het goed gesteld is met de homo-acceptatie en 79 procent vindt dat het klimaat op school homo vriendelijk is. Wel geeft 52 procent aan dat het heel lastig is om 'uit de kast' te komen (van Vliet, 2015).

3.7 Internationale omgang met LHBT's

Volgens NPO Radio 1 (2016) heeft Indonesië LHBT-websites en LHBT-apps verboden. Nu wordt erover gesproken om een algeheel verbod in te stellen op homoseksualiteit.

In Istanbul is er een protest voor LHBT-rechten opengebroken. In Turkije is homoseksualiteit niet verboden, maar de LHBT-parades zijn verbannen omdat deze onveilig zouden zijn (Schram, 2016).

Volgens Kruidhof (2016) moeten LHBT's gewaarschuwd worden als zij naar de Verenigde Staten willen reizen. Onlangs zijn er nieuwe wetten geaccepteerd waar LHBT-toeristen gevolgen van kunnen ondervinden. Zoals al aangegeven wordt in bovenstaande artikelen zijn de LHBT's een kwetsbare groep. In meer dan 75 landen is homoseksualiteit verboden en in sommige landen staat hier zelfs de doodstraf op (Amnesty International, z.j.). Ieder jaar worden er meer dan 200 transgenders vermoord. Rusland en Litouwen hebben anti-homowetten ingevoerd (COC, z.j.).

Het is van belang dat er organisaties zijn die hen ondersteunen en helpen waar dat nodig is.

Onderstaand worden een aantal organisaties beschreven die zich inzetten voor de LHBT's.

Het COC is een instelling die in dertig verschillende landen LHBT-organisaties ondersteunt. Er wordt onder andere ondersteuning verleend bij het opbouwen van een eigen, zelfbewuste en sterke LHBT-gemeenschap. Het COC stelt een groot internationaal netwerk ter beschikking waarbij de deelnemende personen gecoacht en getraind worden. Tevens springen zij ook financieel bij waar dit nodig is.

COC Nederland werkt met veel verschillende partijen (onder andere het Aids Fonds) samen om de mensenrechten en de gezondheid van kwetsbare groepen te verbeteren. Onder kwetsbare groepen worden bijvoorbeeld mannen verstaan die seks hebben met hetzelfde geslacht. Tevens zet het COC zich in voor LHBT's die gevlucht zijn naar Nederland, omdat het in hun eigen land te gevaarlijk is. Het doel hierbij is dat Nederland een veilige haven is voor deze groep (COC, 2012).

Een andere organisatie die zich inzet voor de LHBT's is Amnesty International. Zij staan in voor de mensenrechten, oftewel 'homorechten', van LHBT's. Deze rechten staan vaak onder druk. In de hele wereld krijgen seksuele minderheden te maken met schendingen van de mensenrechten, zoals (subtiele) discriminatie, gevangenschap of marteling. Amnesty International voert onder andere actie tegen de wet die stelt dat homoseksualiteit strafbaar is. Ook werken zij voor de vrijlating van degene die gevangen zitten vanwege hun seksuele oriëntatie. Verder nemen zij deel aan veel acties die ondernomen worden in Europa tegen discriminatie van LHBT's (Amnesty International, z.j.).

3.8 De Pedagogiek en het LHBT onderwerp

Het onderwerp LHBT heeft nu zijn intrede in de maatschappij gedaan, maar vanuit vroegere standpunten werd dit onderwerp ook deels belicht. Door deze standpunten bij elkaar te voegen is er duidelijkheid gekomen hoe het LHBT onderwerp nu tot stand is gekomen.

Volgens Freud treedt het oedipuscomplex rond de leeftijd van vijf jaar op. Dit gebeurt wanneer anatomische verschillen tussen mannen en vrouwen in het oog gaan springen. Het oedipuscomplex betekent dat jongens zich gaan identificeren met hun vader. Bij meisjes heet dit het elektracomplex. Volgens de cognitieve theorie heeft het verlangen om een duidelijke identiteit te ontwikkelen tot gevolg dat kinderen een genderidentiteit ontwikkelen. Kinderen krijgen al vroeg een genderschema. Een genderschema houdt in dat kinderen al op jonge leeftijd 'regels' leren over hoe je je hoort te gedragen als meisje en hoe je je hoort te gedragen als jongen. De sociale leertheorie vindt dat kinderen gender gerelateerd gedrag en gender gerelateerde verwachtingen leren door anderen te observeren. Alle theorieën zijn het er over eens dat dit allemaal rond het vijfde levensjaar begint (Feldman, 2012). Voor LHBT is dit van belang, omdat er zo gezien kan worden dat andere gevoelens (van het andere gender) al vrij vroeg in het leven van een kind op kunnen spelen. Het is dan ook belangrijk om als HBO-pedagoog hierop voorbereid te zijn en ouders hierbij te ondersteunen in het opvoeden van hun kinderen.

Jean-Jacques Rousseau was pedagoog en was ontevreden over het politieke systeem in zijn land. De koning had te veel macht en Rousseau vond dat niet alleen de koning, maar ook het volk soeverein moest zijn. Een volk is volgens Rousseau soeverein als zijn leden vrijwillig een contract met elkaar sluiten en elkaar beloven zich aan de gemeenschappelijke wil van hun volk te onderwerpen. Hij vond dat het volk opnieuw opgevoed moest worden, zodat ze soeverein konden zijn (Berding & Pols, 2012). Als dit vergeleken wordt met het onderwerp LHBT, zouden de pedagogen van deze tijd het volk ook op moeten voeden, doordat het volk zich ook aan de gemeenschappelijke wil van hun volk kan onderwerpen. Janusz Korczak is de grondlegger van de rechten van het kind. Hij had drie grondrechten: het recht om dood te gaan, het recht van het kind op de dag van vandaag en het recht van het kind om te zijn wie het is. Het laatste recht van Korczak is een recht waar de maatschappij in deze tijd meer over na zou kunnen denken. Dit komt ook duidelijk terug bij het LHBT onderwerp, omdat deze personen ook alleen maar willen zijn wie ze zijn en hun eigenheid en identiteit willen versterken. De maatschappij is daar al erg ver in, maar het kan altijd beter (Berding & Pols, 2014).

4. Visies van scholen

In dit hoofdstuk worden de visies van katholieke, gereformeerde, openbare, montessori en protestants christelijke scholen beschreven en nader toegelicht.

4.1 Katholieke visie

De visie die hier wordt beschreven is samengevat vanuit de twee katholieke scholen die gebruikt worden in het onderzoek. Voor het onderzoek worden de katholieke scholen: Bisschop Ernstschool en de Holtkampschool gebruikt.

De katholieke visie wordt gekenmerkt door het feit, dat zij kinderen leren om respect te hebben voor mensen met andere opvattingen en geloofsuitingen. Kinderen die niet katholiek zijn mogen ook op deze school les volgen (Bisschop Ernstschool, 2016). Ook is het belangrijk dat elk kind uniek is en dat ze oog hebben voor de verschillen van ieder kind, waardoor ieder kind zich kan ontwikkelen tot een zelfstandig en functionerend individu in de maatschappij (Holtkampschool, 2016).

4.2 Gereformeerde visie

In de gemeente Goes zijn verschillende reformatorische scholen, namelijk: de Steenblokschool, de Wingerd, de Koelmanschool en de Johannes Calvijnschool. Deze scholen hebben een gereformeerde visie. Het is lastig om één christelijke of gereformeerde visie rondom LHBT op te stellen. De ene christen vindt het prima als een homo of lesbisch koppel trouwt, terwijl de andere christen een homo- of lesbische relatie niet oké vindt (Movisie, 2016). Er is een stuurgroep (homo) seksualiteit die vanuit de orthodox-gereformeerde kring een beleidsvisie wil uitbrengen en sociale acceptatie van personen die worstelen met een homoseksuele gerichtheid wil vergroten. De voorzitter van deze stuurgroep zegt dat het belangrijk is dat homoseksualiteit niet even normaal als heteroseksualiteit moet worden beschouwd. Het is geen keuze, maar je kunt er wel voor kiezen hoe je er mee omgaat. Een middelbare school zegt dat zij de homoseksuele gerichtheid accepteren, maar de homoseksuele levenswijze niet. In gereformeerd vrijgemaakte kringen wordt het hebben van homoseksuele relaties vaak oogluikend toegestaan (Nierop, 2008).

4.3 Openbare visie

In de gemeente Goes zijn een aantal openbare scholen, namelijk: Prof. Dr. Kohnstamm, De Zuidwesthoek, Schengehof, De Kloetingseschool, Stamperius, De Achthoek en De Tweemaster. Deze scholen vallen onder de stichting openbaar primair onderwijs Nobego. Deze scholen zullen worden gebruikt in dit onderzoek. De visie van deze openbare scholen komen overeen. Er wordt vooral gesproken over sfeer, warmte en veiligheid. Een belangrijk onderdeel van de openbare visie is dat de leerlingen respect hebben voor elkaar. Ook is er aandacht voor de eigen identiteit, de waarden en de normen. De missie die aangehouden wordt op de basisscholen is: 'Onderwijs op maat voor elk kind met aandacht voor autonomie en authenticiteit van elk mens, in een respectvolle omgang met elkaar en de wereld waarin wij leven, met het oog op de leefbaarheid van de maatschappij van morgen' (Nobego, 2014).

4.4 Montessori visie

De montessori visie wordt beschreven aan de hand van basisschool 'De Basis'. Deze Montessorischool is de enige school in gemeente Goes. Basisschool 'De Basis' vindt het belangrijk dat ieder kind zich fijn voelt op de school. Iedereen mag zijn zoals hij of zij is. De school vindt het belangrijk dat de nadruk gelegd wordt op wat goed gaat en dat dit zo vaak mogelijk benoemd wordt (Montessorionderwijs, 2016).

4.5 Protestants christelijk visie

De visie die hieronder zal worden beschreven, is samengevat door de vijf protestant christelijke scholen binnen de gemeente Goes waar het onderzoek wordt gehouden. De protestant christelijke scholen binnen de gemeente Goes zijn: Prinses Beatrix, Prinses Ireneschool, 't Nooderlicht, de Poeljeugd en Ichthus. De protestant christelijke visie binnen het onderwijs, kenmerkt zich doordat er aandacht wordt geschonken aan verscheidenheid van mensen en waarin verschillen worden gerespecteerd. Daarnaast wordt de nadruk gelegd op onderwijs dat uitdagend en betekenisvol is binnen een aantrekkelijke leeromgeving, waardoor ieder kind kan groeien tot een zelfstandig en creatief volwassen individu (Prinses Ireneschool, 2016).

5. Methode

In de methode wordt het soort, type en onderwerp van het onderzoek beschreven. Ook worden de onderzoekseenheden en de procedure uitgewerkt. Vervolgens worden de betrouwbaarheid en de validiteit van het onderzoek beschreven en tot slot de ethische overwegingen.

5.1 Onderzoeksoort, type en ontwerp

Het soort onderzoek dat wordt gehouden is kwalitatief. Er is sprake van een kleinschalig onderzoek binnen de gemeente Goes, waarbij de meningen en visies van basisscholen over LHBT wordt achterhaald door middel van interviews. Op het moment dat er een onderzoek gedaan wordt naar meningen en visies van een bepaalde groep binnen de maatschappij, kan dit het beste worden achterhaald door middel van kwalitatief onderzoek. Er is een laag aantal respondenten aanwezig bij een kwalitatief onderzoek (Baarda, 2014). Het type onderzoek dat wordt uitgevoerd is beschrijvend, omdat de meningen en visies van alle basisscholen in de gemeente Goes ten aanzien van LHBT worden beschreven. Het ontwerp van het onderzoek is de leerkracht van groep 5 of een directielid van alle scholen in de gemeente Goes. Doordat alle scholen deelnemen aan het onderzoek is er geen sprake van een steekproef. Er wordt gevraagd naar de mening van een leerkracht, waardoor het meten lastig kan zijn. Daarentegen wordt er gebruik gemaakt van een aantal vooraf opgestelde vragen die tijdens elk interview gebruikt worden. Hierdoor is het uiteindelijke beeld te overzien.

5.2 Onderzoekseenheden en populatie

De onderzoekspopulatie in dit onderzoek zijn alle basisscholen binnen de gemeente Goes. De onderzoekseenheden zijn alle groepen vijf binnen alle basisscholen in de gemeente Goes die mee willen doen aan de pilot rondom LHBT. De respondenten zijn door middel van een korte vragenlijst geïnterviewd en gevraagd om mee te doen aan de pilot. Het steekproefkader dat ingezet zal worden, is een lijst met alle namen van de groepen vijf die mee hebben gedaan aan de pilot. Er is doelgericht gekozen voor groep vijf binnen de basisschool. Er is gekozen voor deze groep, omdat de kinderen qua leeftijd in groep vijf hun mening kunnen geven over het onderwerp LHBT en er wellicht in de toekomst zelf mee te maken kunnen krijgen (Baarda, 2014).

5.3 Procedure

In dit project wordt onderzocht of er materiaal aanwezig is waar LHBT in is verwerkt. Dit wordt onderzocht door korte interviews te houden met de leerkrachten van groep vijf of iemand van de directie van alle scholen van de gemeente Goes. De interviews duren circa tien minuten. De dataverzamelmethode is een interview. Het is een kwalitatief onderzoek, omdat er relatief weinig respondenten zijn. Er worden 19 leerkrachten uit 19 scholen geïnterviewd. Dit wordt gedaan via e-mail, via de telefoon of via een persoonlijke afspraak. Vooraf is bepaald dat het onderzoek in de gemeente Goes plaatsvindt. Hier worden dus alle interviews afgenomen. De interviews worden gehouden in november en december van het jaar 2016. Het gaat hierbij om gestructureerde interviews. Dit houdt in dat alle vragen van tevoren vast staan. De interviews worden uitgewerkt per topic en zijn per vraag beschreven in een tabel (Baarda, 2014).

In dit project wordt ook onderzocht hoe kinderen reageren op lesmateriaal over LHBT. Dit wordt onderzocht door een pilot te houden, bij voorkeur bij drie scholen in de gemeente Goes. Er is voor gekozen om in de pilot een voorleesverhaal of gedicht, een paar rekensommen en een dictee waar LHBT in verwerkt zit te gebruiken. Deze onderdelen worden tijdens de lessen op maandag tot en met woensdag uitgevoerd en worden op woensdag geëvalueerd met de leerkracht en de studenten. Op deze manier wordt er feedback geleverd op het onderzoek. De feedback wordt verwerkt in het

adviesrapport.

5.4 Betrouwbaarheid en validiteit

De kwaliteit van dit onderzoek wordt onder andere bepaald door de kracht van de verzamelde data. Ook de validiteit, betrouwbaarheid en de relatie tussen de validiteit en betrouwbaarheid spelen een belangrijke rol wat betreft de kwaliteit van het onderzoek. Validiteit bestaat uit instrumentele en ecologische validiteit. De instrumentele validiteit gaat over de vraag of er daadwerkelijk gemeten is wat er beoogd was te meten. De interviews die afgenomen zijn, zijn niet anoniem en ook de pilot wordt niet anoniem uitgevoerd. Daardoor kunnen sociaal wenselijke antwoorden een rol spelen. De ecologische validiteit gaat er over of de onderzoeksresultaten overeenkomen met de alledaagse praktijk. LHBT is een alledaags onderwerp, waar alle scholen mee te maken hebben of krijgen. Het valt op dat taboe en religie hier een grote rol in spelen. Betrouwbaarheid is de mate waarin een meting stabiel is en niet afhankelijk is van toeval of beïnvloedende factoren zoals de omgeving. De betrouwbaarheid wordt verhoogd, doordat alle basisscholen in de gemeente Goes onderzocht worden, zowel de openbare als gereformeerde scholen. De betrouwbaarheid wordt verlaagd, doordat sociaal wenselijke antwoorden een rol kunnen spelen of dat sommige scholen hier geen mening over willen geven (Baarda, 2014).

5.5 Ethische overwegingen

Tijdens een interview is het belangrijk dat er rekening wordt gehouden met een aantal aspecten, zoals: toestemming vragen, anonimiteit en het ervoor zorgen dat de gegevens niet gelinkt worden aan personen. In dit adviesrapport worden de namen van de school genoemd maar niet de namen van de desbetreffende leraren.

6. Onderzoek

In het onderzoek wordt beschreven welke scholen resultaat hebben geleverd naar aanleiding van de vragenlijst. Dit is via e-mail of via de telefoon gedaan. Hieruit zijn de scholen naar voren gekomen die meedoen aan de pilot.

6.1 Scholentabel

School	Antwoord 1 Wat vindt de school van 'LHBT'?	Antwoord 2 Wat wilt u meegeven aan de kinderen over 'LHBT'?	Antwoord 3 Zit LHBT in het lesmateriaal en in de lessen van groep vijf verwerkt?	Pilot
Prof. dr. Kohnstamm Reigerstraat 1 4461 RE Goes T (0113) 214 568 kohnstammschool@nobego.nl www.kohnstammschoolgoes.nl	Geen reactie.	Geen reactie.	Komt niet voor in het lesaanbod.	Nee
De Zuidwesthoek Elvis Presleylaan 107 4462 LB Goes T (0113) 270 207 zuidwesthoek@nobego.nl www.zuidwesthoek-goes.nl	School geeft aan dat zij nog nooit hebben gehoord van de afkorting LHBT. Ze geven aan dat het niet voorkomt.	Iedereen mag zijn wie hij of zij is, ongeacht huidskleur, afkomst, enzovoort. Respect voor elkaar.	Tot op heden nog geen verwerking in het lesmateriaal.	Eerste enthousiaste reactie. Overleg met directeur.
Schengehof Slotstraat 3 4458 BJ 's-Heer Arendskerke T (0113) 561 935 schengehof@nobego.nl www.schengehof.nl	Geen reactie.	Geen reactie.	Geen reactie.	Nee.
De Kloetingseschool Groenedaal 1 4481 BK Kloetinge T (0113) 214 519 kloetingseschool@nobego.nl www.kloetingseschool.nl	Dat is per leerkracht verschillend uiteraard, maar in principe staan we open voor alle kinderen en weigeren we niemand.	Als dit ter sprake komt, bijvoorbeeld via het jeugdjournaal of uit ervaringen van een leerling, dan wordt hierover gepraat en proberen we de kinderen te laten weten dat dit niets vreemds is.	In groep vijf niet specifiek, behalve wanneer het ter sprake komt. Maar in onze sociaal emotionele methode van de Kanjertraining komt het in de bovenbouw wel naar voren en wordt hier aandacht aan besteed. Al weet ik niet of 'transgender' hier al in meegenomen is. Verder in de basismethodes van taal, spelling, rekenen, lezen niet.	Nee.

			Wellicht ook ergens in de zaakvakken als het gaat om culturen en verschillen.	
<p>Stamperius I.G.J. van den Boschstraat 2 4475 AL Wilhelminadorp T (0113) 214 521 stamperiusschool@nobego.nl www.stamperiusschool.nl</p>	<p>De school is heel open over dit onderwerp en wanneer het aan bod komt, wordt erover gesproken. Iedereen is heel makkelijk in de omgang met elkaar.</p>	<p>Het is bespreekbaar. Er kan over gesproken worden en het is een normaal onderwerp.</p>	<p>Niet structureel in de les. In de sociaal-emotionele lesmethoden ook niet.</p>	<p>Stond wel open voor het idee en vond het erg interessant maar had helaas te weinig tijd.</p>
<p>De Achthoek Henry Dunantstraat 27 4471 BT Wolphaartsdijk T (0113) 586 048 deachthoek@nobego.nl www.deachthoek.nl</p>	<p>Taak van de school om mee te geven wat LHBT is en dat het normaal is. Aantal ouders vinden het lastig, die zijn vaak gelovig.</p>	<p>Dat het normaal is.</p>	<p>Eén keer in het jaar lentekriebels, waarin dit onderwerp terug komt.</p>	<p>Nee.</p>
<p>De Tweemaster Kuyperlaan 29 4463 SH Goes T (0113) 213 050 tweemaster@nobego.nl www.tweemaster-goes.nl</p>	<p>Geen reactie.</p>	<p>Geen reactie.</p>	<p>Geen reactie.</p>	<p>Nee.</p>
<p>Montessorischool 'De Basis' Frambozestraat 29 4462 EK Goes T (0113) 216 707 info@montessorigoes.nl http://www.montessorischool-goes.nl/</p>	<p>Nog nooit gehoord van het begrip LHBT. Vond de doelgroep te jong.</p>	<p>Geen reactie.</p>	<p>Nee.</p>	<p>Nee.</p>
<p>Prinses Beatrix School Elvis Presleylaan 103 4462 LB Goes T (0113) 270 245 beatrix@beatrixschoolgoes.nl www.beatrixschoolgoes.nl</p>	<p>Wat kun je hier als school van vinden. Er zijn mensen die dit zijn. Wij houden hier rekening mee en leren de kinderen dat je mag zijn zoals je bent.</p>	<p>Zie hiernaast.</p>	<p>Geven hierover in groep vijf niets specifiek mee. Wat ons betreft zijn de kinderen nog te klein om hier actief aandacht aan te besteden.</p>	<p>Nee.</p>
<p>Prinses Ireneschool Kamperfoeliestraat 63 4461 NK Goes T (0113) 270 493 directie@ireneschoolgoes.nl www.ireneschoolgoes.nl</p>	<p>Iedereen mag er zijn en mag vooral zichzelf zijn. Het maakt niet uit wat voor huidskleur of geloof je hebt.</p>	<p>Iedereen is hetzelfde en je moet anderen kinderen behandelen op dezelfde manier</p>	<p>Nee, misschien wordt het wel besproken in trefwoord (godsdiensmethode).</p>	<p>Ja</p>

		dan dat je zelf behandeld wilt worden.		
't Noorderlicht De Spinne 70 4463 CW Goes T (0113) 270 790 directie@tnoorderlichtgoes.nl www.tnoorderlicht.nl	De school heeft het er niet veel over, maar we zijn een open christelijke school waar we geen eisen stellen aan hoe iemand moet zijn. Er is een keer een leerkracht geweest die homoseksueel was, dat vonden ze goed voor de emancipatie.	Reageren op het schelden van kinderen. Homo betekent mens en aan de kinderen uitleggen dat ze een eigen mening mogen hebben, maar dat ze ook respect moeten hebben voor anderen.	We gebruiken lentekriebels en regelmatig komt het terug in het jeugdjournaal. Als groep praten we erover en wordt het niet als raar besproken. Niet in de andere methodes.	Misschien
De Poeljeugd Plein 15 4472 AT 's-Heer Hendrikskinderen T (0113) 270 491 poeljeugd@alphascholengroep.nl www.depoeljeugd.nl	Ruimdenkend en weinig oordelen. Het wordt bij ons best besproken als het er over gaat of op het nieuws komt.	Weinig oordelen op alle gebieden. Ieder zichzelf laten zijn.	Nee, komt er niet in voor.	Misschien
Ichthus Van der Baanstraat 26 4471 CN Wolphaartsdijk T (0113) 586 048 cbs@ichthuswolphaartsdijk.nl www.ichthuswolphaartsdijk.nl	Geen reactie.	Geen reactie.	Geen reactie.	Nee.
Bisschop Ernst Bergweg 43 4461 LX Goes T (0113) 270 482 bisschopernst@prisma-scholen.nl www.bisschopernst-goes.nl	Geen onderwerp waar veel over gepraat wordt. In groep vijf is het niet veel aan de orde. In groep zeven/acht wel. Hier wordt 'homo' vaak als scheldwoord gebruikt. In groep zes wordt er lacherig over gedaan.	Ieder kind mag zijn wie hij is. Respect is belangrijk. Er is ruimte zodat iedereen ook daadwerkelijk kan zijn wie hij/zij is.	Nee.	Ja.
Holtkampschool Joseph Lunsiaan 5 4463 CV Goes T (0113) 270 587 holtkamp@prisma-scholen.nl www.holtkamp-goes.nl	Geen tijd voor een reactie. Wist niet waar LHBT voor staat.	Geen tijd voor een reactie.	Geen tijd voor een reactie.	Nee.
Koelmanschool Merellaan 1	We vinden het	We zeggen niet	We volgen de	Nee.

<p>4461 RH Goes T (0113) 228 057 info@koelmanschoolgoes.nl www.koelmanschoolgoes.nl</p>	<p>belangrijk om de kinderen seksuele vorming te geven, dat gaat verder dan alleen voorlichting. De Bijbel is het fundament daarvoor. Weerbaarheid is belangrijk, maar we vinden het ook belangrijk om de kinderen ook een bepaalde visie hierover mee te geven. Deze visie is in het kort dat wij een relatie tussen man en vrouw vanuit de Bijbel niet gelijkwaardig kunnen zien aan een man/man of vrouw/vrouw relatie.</p>	<p>dat andere relatievormen verkeerd zijn, maar we willen graag wel een leidraad aan de kinderen meegeven. We maken een onderscheid tussen homofilie en homoseksualiteit. Je naaste liefhebben is een opdracht vanuit de schepping, maar een homoseksuele relatie kunnen wij niet goedkeuren, omdat dat niet de bedoeling is van de schepping. Het is heel lastig als mensen hiermee worstelen, daarom is een respectvolle houding erg belangrijk. We willen de mensen niet veroordelen, maar hun levenswijze ook niet promoten.</p>	<p>methode wonderlijk gemaakt. In groep 5 wordt hier nog geen aandacht aan besteed, tenzij het aan bod komt. In oudere groepen schrijven we bijvoorbeeld homo op het bord en kijken we wat de reacties zijn van de kinderen. We leren hen bijvoorbeeld hoe ze kunnen reageren en wat het gebruik van dat woord met iemand kan doen. Door de hele methode heen vinden wij een positieve benadering vanuit de Bijbel heel belangrijk. Wij gaan het gesprek aan en hebben een open houding, de kinderen mogen alles vragen. Soms moet je ze hierin wat bijsturen. We geven ruimte voor gesprek en geven antwoorden vanuit de Bijbel.</p>	
<p>Johannes Calvijnschool Gardenierhof 31 4471 CN Wolphaartsdijk T (0113) 581 124 info@johcalvijnschool-wdijk.nl</p>	<p>Geen reactie</p>	<p>Geen reactie</p>	<p>Geen reactie</p>	<p>Nee.</p>
<p>Dr. C. Steenblokschool Zuidvlietstraat 140 4461 HB Goes T (0113) 211 984 directie@drcsteenblokschool.nl</p>	<p>Wij geloven in de schepping, daarin zien we dat God en vrouw gaf aan Adam. Vanuit die visie willen wij als school kijken. Een man-vrouw relatie is de</p>	<p>Rondom seksualiteit willen wij graag positief beginnen. We zijn wonderlijk gemaakt door God. Dit begint al in groep een: niet</p>	<p>Het onderwerp LHBT komt alleen in de bovenbouw ter sprake, volgens de methode wonderlijk gemaakt. We vertellen dat er ook andere relatievormen zijn. Het is belangrijk</p>	<p>Nee.</p>

	<p>gewenste relatievorm. We vinden het belangrijk om dit positief te benaderen, een huwelijk is iets heel moois.</p>	<p>raar doen over anderen en over lichaamsdelen. In oudere groepen geven we bijvoorbeeld uitleg bij het roepen van het woord homo, dat kan pijn doen. We vinden het belangrijk dat de kinderen respect hebben voor LHBT'ers en er voor diegene zijn, omdat het echt een worsteling is.</p>	<p>dat de kinderen respect hebben voor deze mensen, maar ook vertellen we dat we vanuit de Bijbel deze relatievorm niet kunnen goedkeuren. Ook bespreken wij wat er op de media verschijnt over dit onderwerp. Naar ons inzien geeft dit een verkeerd beeld over LHBT. Groep vijf vinden wij veel te jong om hier expliciet aandacht aan te besteden</p>	
<p>Gbs De Wingerd Hilleweg 3 4464 JA Goes T (0113) 227 921 gbsdewingerd@gpown.nl www.gbsdewingerd.nl</p>	<p>De Wingerd is een bijbelgetrouwe basisschool, waarbij we onze identiteit vorm geven in ons onderwijs en (persoonlijke) ontwikkeling. Wij vinden het belangrijk dat ieder kind zijn/haar talenten kan ontplooiën om daarmee (later) dienstbaar te kunnen zijn in de maatschappij. Dienstbaarheid bestaat uit 'liefhebben' van de ander ongeacht ras, seksuele geaardheid of wat dan ook.</p>	<p>In het omgaan met de ander willen we onze kinderen duidelijk maken en leren dat we niet op de wereld gezet zijn om te oordelen en te veroordelen, maar om onze gaven en talenten die we van God gekregen hebben ten dienste van de ander te gebruiken. In alle groepen besteden we op eigen niveau daar aandacht aan.</p>	<p>In groep vijf wordt nog geen aandacht besteed aan jullie onderwerp van onderzoek. We volgen de 'methode' Wonderlijk gemaakt. In groep acht komen betreffende onderwerpen concreet aan de orde vanuit de visie zoals eerder geschetst.</p>	<p>Nee.</p>

6.2 Methodes rekenen en taal

Muiswerk educatief

Muiswerkprogramma's zijn online reken- en taalprogramma's die in het onderwijs gebruikt kunnen worden. Deze programma's helpen docenten om leerlingen op hun eigen niveau te laten werken. Er wordt bekeken wat een leerling al beheerst en op welke onderdelen er oefenmateriaal nodig is. Iedere leerling krijgt individueel een persoonlijk oefenprogramma waarmee hij/zij zelfstandig werkt. Er wordt duidelijke uitleg en zinnige feedback gegeven (Muiswerk, 2016).

De methode die gebruikt wordt in groep vijf bij rekenen, luidt als volgt: 'Rekenen op maat 5'. Het basisprincipe dat Muiswerk nastreeft is dat diagnostische toetsen uitzoeken welk gebied een kind onvoldoende beheerst en daar extra oefenmateriaal bij nodig heeft. In het programma wordt er onderscheid gemaakt tussen stof die leerlingen al zouden moeten beheersen (A t/m L) en moeilijkere stof (M, N en O) die aan de orde kan komen om tevoorschijn op te vangen en om op deze manier een uitdaging te bieden aan kinderen die bepaalde stof sneller begrijpen en kunnen toepassen (Muiswerk, 2016).

De volgende domeinen komen aan bod:

- Getallen en getal relatie
- Bewerkingen, hoofdrekenen (optellen, aftrekken, vermenigvuldigen en delen)
- Meten, tijd en geld
- Meetkunde

Wat betreft taal worden er een aantal verschillende onderdelen gebruikt binnen het programma Muiswerk. Zo is er 'begrijpend lezen 1' waar leerlingen van begin groep drie tot en met groep vijf mee kunnen werken. Hier gaat het vooral om het halen van informatie, betekenissen en bedoelingen uit een tekst. Ook is er 'Flitsend spellen en lezen 2' waar kinderen in groep vijf mee aan de slag kunnen. Hier draait het om het geven van ondersteuning bij het leren van Nederlandse woorden. Tot slot is er 'Spelling op maat 1'. Dit is een onderdeel waarbij er wordt gewerkt met de spelling van de Nederlandse taal (Muiswerk, 2016).

Wereld in getallen

'Wereld in getallen' is een rekenmethode die is ontworpen door Malmberg. Volgens Malmberg zit het succes van de methode 'Wereld in getallen' in de opbouw. De opbouw bestaat uit: oriëntatie, begripsvorming, oefenen en automatiseren. Er zijn meerdere oefeningen en herhalingen voor kinderen die dit nodig hebben.

Elke les die gegeven wordt, is op dezelfde manier opgebouwd. In de eerste helft krijgen alle kinderen een centrale instructie. De kinderen die wat meer moeite hebben met de stof krijgen een verlengde instructie. In de tweede helft oefent iedereen zelfstandig met oefeningen op zijn/haar eigen niveau. Dit niveau kan bestaan uit minimum, basis of plus. Elk rekenonderwerp wordt op een vaste dag in de week behandeld.

Een voorbeeld van een weekschema, kan er als volgt uitzien (Wereld in getallen, z.j.):

Dag	Onderwerp
Maandag	Getallen
Dinsdag	Bewerkingen
Woensdag	Projectles: meten, meetkunde, tijd en geldrekenen
Donderdag	Bewerkingen
Vrijdag	Afronding van de weektaak

Pluspunt

Pluspunt is een rekenmethode die is ontworpen door uitgever Malmberg. Pluspunt staat voor de balans tussen traditioneel en realistisch rekenen: evenwichtig rekenen. De methode heeft de moderne eisen van deze tijd, zoals herhalen en automatiseren. Aan de andere kant blijft de methode werken met traditionele onderdelen, zoals het werken met verschillende modellen als de getallenlijn. Elke week heeft een vaste opbouw die bestaat uit een afwisseling van lessen die leerkracht gebonden zijn en lessen zelfstandig werken. Bij elke les gaan de kinderen na de instructie aan de slag op hun eigen niveau. Dit kan zijn minimum, basis of plus zijn en wordt aangegeven met een vast aantal sterren.

In groep vijf krijgen de kinderen verdere verdieping in alle voorgaande onderwerpen. Van het uitbreiden van het getalbegrip tot het berekenen van breuken en verhoudingen. Daarnaast worden de kinderen gestimuleerd om steeds meer te automatiseren en te flexibiliseren (Pluspunt, 2017).

Rekenrijk

Rekenrijk is een methode die staat voor realistisch rekenen. Dit betekent dat kinderen leren rekenen op basis van begrip. De methode staat uitgebreid stil bij differentiatie tussen rekensterke en rekenzwakke leerlingen. Zo krijgt ieder kind op zijn eigen niveau uitdagend rekenen aangeboden. De leerkracht krijgt hierbij de mogelijkheid op gericht en gevarieerd les te geven. Vanuit de PO raad zijn er per groep een aantal doelen vastgesteld die aan het eind van het jaar kunnen worden beschouwd als behaald. Bij groep vijf zien we dat onder andere de tafels gememoriseerd zijn en dat er aandacht is voor het aanleren van vermenigvuldiging strategieën (Rekenrijk, z.j.)

Taalactief

Taalactief is een methode voor taal en spelling die gebruikt wordt in de groepen vier tot en met acht. Ook deze methode is ontworpen door Malmberg. Taalactief kan worden gedifferentieerd op drie niveaus: drempelniveau, basisniveau en verrijkingsniveau. De instructie kan aangepast worden aan het niveau van de kinderen. Dit geldt ook voor de verlengde instructie.

De methode bestaat uit een leerlijn spelling en een leerlijn woordenschat. Deze leerlijnen zijn op elkaar afgestemd.

De methode heeft een vaste opbouw. Elke vier weken volgt er een nieuw thema met een nieuw 'ankerverhaal'. Dit verhaal vormt het uitgangspunt voor het gehele thema. In de eerste drie weken worden er basislessen gegeven. De leraar differentieert hier op drie niveaus. Aan het eind van deze derde week volgt er een toets. In week vier gaan de kinderen aan de hand van de resultaten remediëren, herhalen of verrijken (Taalactief, z.j.).

Taalfontein

Taalfontein is een taalmethode voor alle groepen in het christelijk basisonderwijs. De taalmethode wordt uitgegeven door Groen Educatief. De methode bestaat uit verschillende thema's die bij de kinderen aansluiten, voorbeelden van een thema zijn 'in het park', 'vriendjes en vriendinnetjes', 'zoek je ruzie?' en 'allemaal taal'. Binnen deze thema's vallen bepaalde onderdelen als Taal & Lezen en Spelling. In de methode is veel aandacht voor strategisch leren (Groen Educatie, z.j.).

Alles in 1

Alles-in-1 is een methode voor het basisonderwijs. De methode bevat het hele curriculum voor de groepen, met uitzondering van de vakken rekenen, gym en handschriftontwikkeling. Er is ook een taallijn Alles-apart. Alle vakken in de methode alles-in-1 hebben een logische samenhang. Hieronder een voorbeeld.

Domein	Aardrijkskunde	Geschiedenis	Techniek	Cultuur	Natuur
hoofdonderwerp	Nederland	Prehistorie, Grieken en Romeinen	Bouwen	Voeding	Dieren
hoofdonderwerp	Europa	Middeleeuwen	Vervoer en Verkeer	Kleding en Sport	Planten
hoofdonderwerp	Afrika en Azië	Gouden Eeuw	Energie	Kunst	Mensen
hoofdonderwerp	Amerika + Australië + Antarctica + Oceanen	Moderne Geschiedenis	Communicatie	Geloof	Milieu en Kringloop

De taalmethode Alles-Apart is een aanvulling op de alles-in-1 methode, maar kan ook apart gebruik worden (alles-in-1.org, 2016).

Staal

Staal is een taal- en spellingsmethode voor groep drie tot en met groep acht in het basisonderwijs. Staal is wederom ontworpen door Malmberg. Staal is een methode die goed aansluit bij de differentiatie van werken. Er is differentiatie in de instructie, de kinderen kunnen werken op drie niveaus en er is een werkboek Plus. De methode bestaat uit een leerlijn spelling en een leerlijn taal die op elkaar per week en thema zijn afgestemd.

Daarnaast maakt Staal een koppeling met de realiteit waar kinderen dagelijks mee te maken hebben. De bronnen die worden gebruikt zijn echte situaties die kinderen buiten school ook tegen kunnen komen. Voorbeelden hiervan zijn krantenberichten, reclameteksten of een brief. De verrassende thema's sluiten aan bij de dagelijkse realiteit van de kinderen (Staal, 2017).

Doen: Montessori methode

Taal: doen! Is een methode die kinderen uitnodigt om op een actieve en gevarieerde manier met taal aan het werk te gaan. Centraal hierbij staat dat kinderen beleven, begrijpen en beheersen. De kinderen krijgen de kans om zichzelf te laten zien op het gebied van zelfstandigheid, verantwoordelijkheid en samenwerken. De methode is geschreven vanuit vijf kernen die met elkaar samen hangen: Taal & de basis, Taal & ik, Taal & expressie, Taal & wereld en Taal & media. Aan de hand van uiteenlopende thema's zien de kinderen het belang van taal en de betekenis ervan waar ze in het dagelijks leven mee te maken hebben (ave-ik, z.j.).

Taal op Maat

De taalmethode 'Taal op Maat' is een taalmethode die uitgegeven wordt door Noordhoff Uitgevers. In deze methode wordt het belangrijk gevonden dat kinderen een hoog niveau van taal beheersen. Bovendien sluit deze aan op het voortgezet onderwijs. Daarnaast is deze methode ontwikkeld vanuit het gedachtegoed van het opbrengstgericht werken. Evaluatie, reflectie en toetsing nemen doorlopend een plaats in bij deze methode. Ook worden de lessen gegeven vanuit het direct-instructiemodel. Dit betekent dat er eerst voorkennis wordt geactiveerd en vervolgens aan het eind van de les alles nog eens herhaald wordt. Ook heeft deze methode differentiatie van taalzwakke, methodevolgers en taalsterke kinderen. Zo kan ieder kind op zijn eigen niveau en uitdaging meedoen met de methode. In de methode is er aan elk hoofdstuk een thema toegekend. Zo is er een hoofdstuk met als thema buurt en buurtfeesten, waarin allerlei onderwerpen over de buurt aan de

orde komen. Er wordt niet over LHBT gesproken, ook al kan dit wel in de buurt voorkomen. Er worden wel gekleurde en blanke kinderen in het boek afgebeeld. Het begin van diversiteit is er wel, maar nog niet specifiek over LHBT (Taal op Maat, z.j.).

Alles Telt

De rekenmethode 'Alles Telt' is een rekenmethode die uitgegeven wordt door Thieme Meulenhoff. Deze methode staat bekend om zijn aandacht voor ieder kind. Met deze rekenmethode kunnen leerlingen hun eigen leerroute volgen. 'Alles telt' heeft drie leerroutes: een minimum route, een reguliere route en een plusroute. Er zijn zelfs differentiatiematerialen, zoals een plusschrift voor de plusroute en een maatschrift voor de minimum route. Daarnaast wordt het in deze methode ook belangrijk gevonden om te stof te herhalen en te onderhouden. Dit doen ze met elke les 5 tot 10 minuten hoofdrekenen.

Deze methode laat elk uniek kind zichzelf ontwikkelen op zijn of haar niveau. Ondanks dat dit in de methode belangrijk wordt gevonden en naast het feit dat er wel een gekleurd en een blank kind op dezelfde pagina worden afgebeeld, is er niets specifiek te vinden over LHBT. De methode heeft dus wel duidelijk inzicht in het verbreden van diversiteit van de samenleving, maar de diversiteit in geaardheid komt niet tot uiting in deze rekenmethode (Alles telt, 2017).

6.3 Visie in de lesmethodes

Katholiek

Bij de katholieke visie op het onderwijs is het belangrijk dat kinderen leren om respect te hebben voor elkaar, dus ook voor kinderen met andere geloofsovertuigingen. Ieder kind is welkom, ongeacht welke geloofsovertuiging zij hebben. Daarnaast staat centraal dat ieder kind uniek is en dat ze weten dat er verschillen kunnen en mogen zijn tussen kinderen.

Katholieke scholen gebruiken de rekenmethode Rekenrijk. Bij Rekenrijk zien we dat de methode zo is geschreven dat er ook verschillen mogen zijn. Dit is weliswaar gebaseerd op niveaus, maar op deze manier kunnen de kinderen ieder op hun eigen niveau het vak rekenen doorlopen. Hierin is terug te vinden dat ieder kind uniek is en een eigen pad bewandelt. Dit is een belangrijk aspect dat centraal staat bij de katholieke visie.

Wordt er gekeken naar taal, dan zien we dat ook bij de methode van Staal verschillende niveaus toepasbaar zijn en er dus rekening gehouden wordt met de verschillen in leren. De methode gaat ervan uit dat kinderen immers niet anders kunnen, dan leren op hun eigen niveau. Dit slaat een brug naar de uniciteit van kinderen waar de katholieke visie voor staat.

Montessori

Bij visie van het Montessori onderwijs is het belangrijk dat ieder kind zich fijn voelt in de omgeving waar hij/zij is. Iedereen mag zijn wie hij of zij is. Daarnaast wordt de nadruk gelegd op datgene dat goed gaat en dit wordt dan ook zo vaak mogelijk benoemd.

De methode die Montessori hanteert voor rekenen is Pluspunt. Pluspunt is een methode die kinderen stap voor stap leert rekenen. Zo komen de kinderen op een vertrouwde manier steeds op een hoger niveau met rekenen. Dit vertrouwde gevoel is een belangrijk aspect binnen het Montessori onderwijs.

De methode Taal: Doen! is gebaseerd op het Montessori onderwijs. Dit betekent dat de methode aansluit bij de stijl die het Montessori onderwijs hanteert. Deze methode heeft de juiste balans in twee uitersten. Aan de ene kant biedt de methode kaders en houvast en aan de andere kant biedt de methode veel ruimte voor eigen invulling.

Hierdoor worden zowel de leerkracht als de kinderen uitgedaagd om hun creativiteit, inspiratie en eigenheid te laten zien. Dit zijn belangrijke begrippen in zowel de methode als het Montessori onderwijs.

Reformatorisch

In de methodes voor rekenen en taal die in het reformatorisch basisonderwijs gebruikt worden (Taalactief, Taalfontein en Wereld in Getallen), komt LHBT niet naar voren. Het is daarom lastig om de visie van de scholen rondom dit thema terug te zien in de methodes. Sommige methodes zijn uitgegeven door christelijke/reformatorische uitgeverij, daarnaast sluit het materiaal aan bij de belevingswereld van kinderen. Hierdoor komt de reformatorische visie op het leven terug in het lesmateriaal.

Protestants christelijk

Volgens de visie, die eerder is gevormd over het protestant christelijk onderwijs, wordt er aandacht geschonken aan de verscheidenheid van mensen en worden verschillen gerespecteerd. Dit is terug te zien in de methodes. Binnen de methodes wordt er veel aandacht geschonken aan de diversiteit wat betreft het niveau van de ontwikkeling van de kinderen.

In de methode wordt aandacht geschonken aan het feit, dat elk kind uniek is in differentiatie. Elk kind is uniek in zijn of haar ontwikkeling, maar er zijn nog meer elementen om de uniciteit van kinderen aan te duiden. Wat naar voren komt in alle methodes die het protestants christelijk onderwijs hanteren, is het gebruik van gekleurde en blanke kinderen. Dit is inmiddels normaal en wordt ook normaal gevonden op alle basisscholen. Als er specifiek naar het thema LHBT gekeken wordt, is er niets over terug te vinden in de methodes. LHBT komt niet voor in de methodes van het protestants christelijke onderwijs.

Openbaar

In de eerder beschreven visie van openbare scholen, komt naar voren dat er vooral gesproken wordt over warmte, sfeer en veiligheid. De leerlingen hebben respect voor elkaar en er is aandacht voor de eigen identiteit, waarden en normen.

De missie wordt als volgt beschreven: 'Onderwijs op maat voor elk kind met aandacht voor autonomie en authenticiteit van elk mens in een respectvolle omgang met elkaar en de wereld waarin wij leven, met het oog op de leefbaarheid van de maatschappij van morgen' (Nobego, 2014). De visie en missie komen overeen met de methodes. Zo is het 'Muiswerkprogramma' een programma waarbij docenten geholpen worden om leerlingen op hun eigen niveau te laten werken. Onderwijs op maat komt zeker terug in deze missie en ook aandacht voor autonomie wordt als belangrijk ervaren. Kinderen krijgen een persoonlijk oefenprogramma waarmee zij zelfstandig (zo autonoom mogelijk) mogen werken.

7. Conclusie en aanbeveling onderzoek

In dit hoofdstuk worden de conclusies en aanbevelingen benoemd wat betreft de methodes en de visies van de scholen.

7.1. Conclusie onderzoek

Op basis van de antwoorden uit de scholentabel en het onderzoek naar de methoden die gehanteerd worden, kan de volgende conclusie worden getrokken: LHBT komt niet specifiek terug in de visies van de scholen en de methodes die gehanteerd worden. De scholentabel geeft een duidelijk overzicht te zien van de visies van alle scholen. Op de vraag of de scholen bekend zijn met LHBT, wordt wisselend geantwoord. Een aantal scholen geeft aan er nog nooit van gehoord te hebben en een aantal scholen geeft aan wel te weten wat het betekent en hoe hun school daar rekening mee houdt. Op de vraag wat de scholen mee zouden willen geven over LHBT, zijn de antwoorden wederom wisselend. Als er gekeken wordt per visie, is het opvallend dat drie van de zeven openbare basisscholen geen reactie wilden geven op de vragen van het interview. Deze uitslag had de projectgroep voorafgaand aan het onderzoek niet verwacht, omdat openbaar onderwijs over het algemeen juist open staat voor projecten rondom specifieke onderwerpen. Dit is dan ook precies de reactie van de openbare scholen die wel geantwoord hebben. Deze scholen geven aan dat zij open staan voor het onderwerp en dat er zeker zaken meegegeven worden over LHBT. De christelijke scholen hebben hierover een gezamenlijk antwoord: Er wordt niet specifiek over gesproken, maar als het aanbod komt, wordt erover gepraat. Daarnaast mag ieder kind zijn zoals hij of zij is. Bij de twee katholieke scholen heeft er één geantwoord dat het vooral in de bovenbouw besproken wordt, in groep zeven en acht. Daarentegen is het wel een onderwerp waarover gesproken kan en mag worden. De gereformeerde scholen hebben over het algemeen een bredere uitleg wat betreft de visie van de school. Drie van de vier scholen geven dan ook uitgebreid aan dat het uitleven van LHBT niet bij hun geloof hoort, maar dat de school LHBT respecteert bij andere mensen. Op de derde vraag of LHBT in het lesmateriaal en in de lessen van groep vijf verwerkt zit, werd over het algemeen geantwoord, dat dit niet het geval is. Een aantal scholen wilde niet meewerken aan het onderzoek. Van de negentien scholen, hebben zes scholen een uitgebreider antwoord gegeven, waarin vaak terugkomt dat in groep vijf LHBT niet specifiek voorkomt, maar dat het wel besproken wordt wanneer het aanbod komt. Daarnaast hanteren een aantal scholen een specifieke methode, zoals Lentekriebels en Wonderlijk Gemaakt. Op de laatste vraag of de school zou willen meewerken aan een pilot, kwam erg weinig respons. Vier van de negentien scholen, gaven een positieve reactie of hadden interesse in een deelname aan de pilot.

7.2. Aanbeveling onderzoek

De conclusie van het onderzoek in ogenschouw nemend, is het duidelijk dat LHBT zowel in de methodes als in de visies van de scholen weinig naar voren komt. Een aanbeveling kan zijn dat er meer LHBT in de lesmethoden zou moeten worden geïntegreerd. Daarnaast is het ook belangrijk dat er dieper onderzoek gedaan wordt naar de huidige lesmethoden die scholen hanteren, zodat er naar de inhoud wordt gekeken en er contact wordt gelegd met de uitgevers van de methodes. Dit is door de huidige projectgroep niet uitgebreid onderzocht.

8. Pilot en evaluatie

In dit hoofdstuk is de pilot beschreven die op de scholen zijn uitgevoerd en de evaluatie van de leerkracht naar aanleiding van de pilot.

De pilot is een handleiding met materiaal waar LHBT in verweven zit. Dit is van belang, omdat op deze manier LHBT 'normaal' kan worden gezien. Het materiaal is als volgt ingedeeld. Er zijn rekenopdrachten, een taaldictee en een gedicht. Het gedicht is specifiek over LHBT en in de andere twee vakken zit het verweven. Dit wordt verder toegelicht in de handleiding van de Pilot in bijlage 1.

8.1. Prinses Ireneschool

De eerste pilot is uitgevoerd op de Prinses Ireneschool in Goes op 19 en 20 december 2016. In verband met te weinig tijd is deze pilot uitgevoerd op twee dagen, waarvan alleen de rekenopdrachten en het taaldictee aan bod zijn gekomen.

De evaluatie van de pilot.

Evaluatieformulier voor leerkracht

Zijn de kinderen bekend met het thema LHBT?	De kinderen waren er niet bekend mee, maar doordat er vragen kwamen heb ik het ze uitgelegd. De kinderen zijn er nu dus wel bekend mee.
Hoe reageerden de kinderen op het gebruik van LHBT-voorbeelden?	Bij rekenen reageerden de kinderen heel heftig. 'Huh meneer, dat kan toch niet?' Bij spelling reageerden ze helemaal niet.
Lokte de lessen reacties uit bij de kinderen? Zo ja, kunt u wat noemen?	Het lokte zeker reacties uit, vooral bij rekenen. 'Huh het klopt niet' en 'Hoe zit dat dan?' De kinderen wilden het begrijpen wat voor hun niet logisch is, maar wat wel in de wereld gebeurt.
Vonden de kinderen het normaal om LHBT-voorbeelden te horen?	Bij rekenen was er de ruimte om te reageren en dat deden ze ook. Bij taal reageerden de kinderen zoals ze gewoon zouden reageren bij een dictee. De kinderen waren veel te veel bezig met de woorden die ze goed moesten schrijven dan wat er daadwerkelijk als hele zin opgelezen werd.
Wat vond u van de pilot?	Ik vind het goed voor de kinderen. Voor groep 6/7/8 is het wel nodig. Deze kinderen horen het te weten voor hun verdere ontwikkeling. Het is dus waardevol voor de kinderen om zo makkelijker begrip te tonen naar de mensen die Lesbies, Homoseksueel, biseksueel of transgender zijn.
Vind u dat er vaker van zulke lessen gegeven moeten worden?	Ik denk dat het op een andere manier moet. Als ik de rekensommen oplees doe ik er onbewust nadruk op leggen. Dit hebben de kinderen maar al te snel door. Wat wel beter zou zijn voor de kinderen, is iemand die het zelf heeft meegemaakt (een ervaringsdeskundige) zodat de kinderen meer begrip hebben voor LHBT. Zo is het ook niet meer super nieuw voor de kinderen.

8.2 Bisschop Ernstschool

De tweede pilot is uitgevoerd op de basisschool Bisschop Ernst in Goes. De leerkracht heeft alle drie de onderdelen uitgevoerd en heeft er zijn eigen draai aan gegeven. Bij het rekenen viel het op dat de kinderen erg gefocust waren op het rekenen zelf. Er kwamen ook kinderen uit andere klassen rekenen en ook hen viel het niet op dat er LHBT geïntegreerd zat in het lesmateriaal. Ditzelfde gold voor het spellingsdictee. De leerkracht vroeg aan de kinderen of hen iets opviel aan de zinnen. Zij gaven antwoorden zoals: 'De zin staat in het meervoud!' of 'Er staat een komma s in de zin.'. Na wat sturing van de leerkracht, begonnen kinderen met het vertellen van verhalen. Zo was er een jongen die op de camping iemand kende die twee moeders had. Ook is er op de Bisschop Ernst zelf een kind die twee moeders heeft. Er kwamen ook vragen los. Zo stelde een kind de vraag; 'Maar hoe kan dat dan, want om een kind te maken heb je toch iets nodig van de man en de vrouw?'. De leerkracht heeft deze vraag terug gelegd bij de kinderen en hen om een antwoord gevraagd. Toen de woorden 'eitje' en 'zaadje' kwamen, werd alles wat lacherig en onrustig.

Bij het gedicht wat de leerkracht voor heeft gelezen, kwamen een aantal reacties vanuit de kinderen. Het viel de leerkracht wel op dat kinderen vaak snel sociaal wenselijke antwoorden gaan geven. De leerkracht vroeg de kinderen om het gevoel dat zij kregen bij het gedicht op te schrijven op een bordje en dit daarna te bespreken in een groepje. Er kwamen verschillende reacties, zoals: vies, zielig, onbeschaamd, dapper, schaamte. Ook kwamen er reacties van kinderen die gingen over personen die zij kennen en die twee moeders/vaders hebben.

Op de vraag of de kinderen bekend zijn met LHBT, gaf de leerkracht aan dat de kinderen er wel wat over weten. Ze weten bijvoorbeeld dat twee vrouwen samen lesbies zijn. Een kind vertelde dat een vriend van zijn vader gescheiden was en dat zijn vrouw verliefd werd op een andere vrouw. Het kind vond dit vooral erg zielig voor de vriend van zijn vader.

Verder werd er door de leerkracht aangegeven dat de LHBT-voorbeelden anders zijn dan normaal. Hij vond ook dat kinderen het anders mogen vinden. Door erover te praten wordt het geaccepteerd.

Op de vraag of er vaker dergelijke lessen gegeven moeten worden, vertelde de leerkracht dat hij van mening was dat dit onderwerp meer thuishoort in groep zeven/acht en de middelbare school. Hij vindt groep vijf hier echt te jong voor. Het kan geen kwaad om zulke lessen te geven. Over het algemeen worden er al veel lessen gegeven in die richting. Deze lessen gaan over 'iedereen mag zijn zoals hij is' en 'behandel anderen zoals je zelf behandeld wil worden'.

De aanbeveling die de leerkracht doet is dan ook dat het aanbod moet komen in de hogere groepen (groep zeven/acht) of de middelbare school. Over de aanbeveling die bij de eerste pilot gedaan is, heeft de leerkracht een andere mening. Hij geeft aan dat het probleem meer bij de volwassenen ligt en niet bij de kinderen. Jonge kinderen spelen met alle kinderen, het maakt niet uit of deze kinderen wit, bruin, paars of blauw zijn. Wij vinden het belangrijk dat kinderen meekrijgen dat 'andere mensen/kinderen' normaal zijn maar voor de kinderen maakt dit sowieso niet uit. Ook vertelde hij dat wanneer er vanaf groep 1 gesproken zou worden over LHBT en dit ieder schooljaar zo zou zijn, er iets aangebracht wordt waar kinderen nog helemaal niet mee bezig zijn. Hij vindt het starten met het praten over dit onderwerp bij de kleuters veel te jong.

9. Conclusie en aanbeveling pilot

In dit hoofdstuk worden de conclusie en aanbeveling van de Pilot beschreven. Hier gaat het om het stuk praktijk wat de leerkrachten hebben gemerkt en ook wat de leerkrachten aanbevelen.

9.1. Prinses Ireneschool

Conclusie

Bij de evaluatie van deze pilot heeft de leerkracht aangegeven dat er meer ervaringsdeskundigen in het werkveld moeten komen. Deze ervaringsdeskundigen kunnen hun verhaal vertellen, vragen beantwoorden en scholen laten zien dat ook dit voor hen normaal is. Voor kinderen is dit van belang, zodat zij op deze manier meer begrip krijgen voor dit onderwerp. Kinderen krijgen hierdoor respect voor andermans seksuele geaardheid.

Aanbeveling

Als aanbeveling geeft de leerkracht aan dat het van belang is om ervaringsdeskundigen in de klassen te laten komen. Kinderen kunnen op deze manier zien dat er ook andere mensen in de samenleving zijn en respect opbouwen voor deze mensen. Hierbij is het van belang dat de kinderen meer te weten komen over het onderwerp, zodat ze er begrip voor hebben. De leerkracht en ook de studenten zelf zijn erg benieuwd wat voor succes een ervaringsdeskundige zou hebben als gastspreker op een basisschool voor groep zes, zeven en acht.

9.2. Bisschop Ernstschool

Conclusie

Er is verschillend gereageerd door de kinderen op het inzetten van LHBT in het lesmateriaal. Bij het ene vak kwam het duidelijker naar voren dan bij het andere vak, waardoor de reacties bij rekenen meer naar voren kwamen dan bij taal. Sommige kinderen wisten wel wat LHBT inhield, anderen niet. Het is goed om lessen over dit onderwerp te verzorgen. Dit wordt ook al regelmatig gedaan, maar dan meer in de zin van 'iedereen mag zijn zoals hij is'. Lessen over het onderwerp LHBT zouden meer geschikt zijn voor groep zeven en acht. Groep vijf is hier te jong voor.

Aanbeveling

Het aanbod rondom LHBT zou moeten worden geïntegreerd in de hogere groepen van de basisschool en de middelbare school. De aanbeveling vanuit de eerste pilot wordt niet gedeeld. Het probleem ligt meer bij de volwassenen dan bij de kinderen. Het is belangrijk dat kinderen meekrijgen dat 'andere mensen of kinderen' ook normaal zijn, ongeacht wie of wat ze zijn. Op het moment dat er vanaf groep één gesproken wordt over LHBT en dit gedurende de gehele basisschoolperiode terug zou komen, wordt er iets aangestipt waar kinderen op dat moment nog niet mee bezig zijn. De kinderen van groep een tot en met zes zijn te jong om mee te praten over LHBT.

9.3. Conclusie pilot

Van de negentien scholen in de Gemeente Goes, waren er vier scholen die interesse hadden om deel te nemen aan de pilot. Uiteindelijk hebben twee scholen de pilot daadwerkelijk uitgevoerd. Dit is voor de betrouwbaarheid van de conclusie op de pilot erg weinig. En aanbeveling voor de betrouwbaarheid van de conclusie is dan ook dat er meer pilots uitgevoerd zouden moeten worden. Dan was er een breder beeld vanuit de scholen ontstaan wat betreft hun visie rondom LHBT. De twee scholen die de pilot hebben uitgevoerd, hadden beiden een andere conclusie en aanbeveling rondom het onderwerp LHBT in de lessen. De algemene conclusie die daaruit getrokken kan worden is dat LHBT een negatief beeld heeft. LHBT wordt anders op het moment dat er speciaal aandacht aan wordt besteed. Juist daarom wordt er geen specifieke aandacht op school aan gegeven.

Mocht dat wel zo zijn, dan is dat pas terug te zien in groep zeven/acht. Vanuit de evaluatie van scholen komt naar voren dat LHBT in de lesmethode niet als 'normaal' wordt gevonden. Scholen geven aan dat het geaccepteerd wordt op het moment dat het er is, maar dat er niet specifiek bij stil wordt gestaan. Het is nog niet geïntegreerd in het dagelijks geven van onderwijs.

10. Reflectie

In dit hoofdstuk wordt de reflectie beschreven aan de hand van de rollen die in het groepsplan naar voren zijn gekomen. Het groepsplan is te vinden in bijlage I.

Toen er begonnen werd aan het groepswerk waren de studenten als groep snel duidelijk hoe het georganiseerd werd. De studenten hebben allemaal de test van Belbin gedaan en daar kwamen de volgende antwoorden uit. Monica was een groepswerker. Deze zijn zorgzaam, gericht op harmonie en het creëren van een goede sfeer. Maartje was ook een groepswerker. Haar sterkste punt was vooral behulpzaamheid. Anneleen was een zorgdrager. Deze checken of alles in orde is en controleert of alles is gebeurd. Ivanka was als laatste groepslid een bedrijfsman. Deze zijn goed in organiseren en werken ordelijk en praktisch. Ivanka werd de projectleider van de groep, omdat haar kwaliteiten het meest naar die kant toe reikten.

Toen het project eenmaal gestart was en de studenten aan de slag gingen met het plan van aanpak en later met het adviesrapport en de toolkit pakte het toch anders uit. Ondanks dat Ivanka correspondeerde met de externe opdrachtgevers en het voortouw nam bij de vergaderingen, heeft Ivanka ook veel steun gehad van de rest van de groep. Toen de Toolkit ineens af moest zijn en de handleiding nog niet af was, had de groep een gestreste periode. Als er zo'n periode was en er hard gewerkt moest worden, was Monica er altijd om alles op tijd te verdelen. Maartje zorgde er voor dat de spelling klopte en nam het voortouw in het plannen van de opdracht zodat iedereen het op tijd af kon hebben. Als iedereen in paniek was, was het zo fijn om Anneleen in de groep te hebben. Anneleen zorgde er namelijk voor dat iedereen tot rust kwam. Ze is zelf ook altijd rustig en vond alles goed om te doen. Zij heeft er voor gezorgd dat we een logo hebben en dat maakt de handleiding en het adviesrapport echt van de studenten en van het LHBT netwerk.

Als de studenten terugkijken op het leidinggeven, zijn ze het er over eens dat iedereen een beetje leiding heeft gegeven op haar manier en met haar kwaliteiten. Er werd op deze manier snel gehandeld waardoor alle deadlines zijn gehaald en de groep weer met frisse zin door kon gaan met de opdracht van de externe opdrachtgever.

Wat de projectgroep meeneemt voor het volgende project is de ontvangst van de scholen op de bezoeken die de twee projectduo's hebben afgelegd. De ontvangst van school vertelde ook al veel over hoe de school omgaat met het ondersteunen van projecten vanuit onderwijsinstututen. Zo had een van de duo's een bezoek op de planning staan bij de montessori school 'De Basis'. De ontvangst bij deze school is door het duo als onprettig ervaren. De school dacht bij het aanbellen al dat het duo bij de verkeerde school was, omdat deze school 'Montessori onderwijs' geeft. Dit gaf al aan dat deze school niet open staat om te luisteren naar het verhaal van de studenten. Uiteindelijk mochten de studenten hun verhaal wel vertellen, maar maakte de leerkracht al snel duidelijk dat ze geen interesse hadden in zowel het onderzoek als het uitvoeren van een pilot. Diezelfde middag is datzelfde duo ook langs geweest bij een openbare school. Hierbij gaf de ontvangst al een veel positiever gevoel. De studenten mochten dan ook 'gewoon' doorlopen, want de deur stond open. Vervolgens was de leerkracht ook erg positief. Er kwam erg veel interesse vanuit de leerkracht en gaf aan dat ze het goed vonden, dat er studenten zijn die bezig zijn met dit onderwerp. Uiteraard wilde de leerkracht ook deelnemen aan de pilot. Helaas wat dat in verband met de tijd niet meer mogelijk. Dit heeft de studenten direct een kijk gegeven op de manier van openheid door de scholen. Een belangrijk onderdeel in het onderzoek volgens de projectgroep.

De studenten hebben na dit onderzoek zelf hun eigen mening gevormd over het feit of LHBT wel of niet normaal moet worden in de samenleving. Er wordt gedacht van wel, maar wel op een normale manier. De samenleving zorgt ervoor dat LHBT speciaal wordt doordat het speciale aandacht krijgt. Denk hier bijvoorbeeld aan de 'Gay Parade'. Iedereen is uniek en iedereen moet ook zeker uniek blijven, maar er is een verschil tussen uniek zijn en extravagant zijn. Als je een andere geaardheid hebt, dan is dat heel normaal als diegene er zelf ook normaal over doet. Als diegene er heel extravagant bijloopt of zich zo gedraagt, is het de vraag of dat normaal is ongeacht de seksuele geaardheid. Toch blijft altijd de vraag wat normaal is en wat niet. Dit zal altijd door iedereen op een andere manier benoemd worden en wel of niet geaccepteerd worden.

11. Aanbevelingen en conclusie na de presentatie

In dit hoofdstuk worden de aanbevelingen en conclusies die na de presentatie naar voren zijn gekomen, besproken en nader toegelicht.

De aanbevelingen

Na de presentatie is er een gesprek ontstaan tussen de externe opdrachtgevers en de leden van het projectteam. Door dit gesprek zijn er interessante aanbevelingen en startpunten voor het LHBT netwerk gekomen om op deze manier hun wil om LHBT te integreren in de samenleving te realiseren.

De aanbevelingen en ideeën zijn als volgt. Er is vanuit het projectteam als idee gekomen om een projectweek op te zetten. Dit als aftrap voor een volgende stap, het integreren. Bovendien waren de externe opdrachtgevers en de studenten het er mee eens dat er meer naar het bestuur van een paar scholen gekeken moet worden in plaats van naar de scholen of de leerkrachten zelf. Daarnaast zal er ook een methode met LHBT op de markt moeten komen, anders zouden scholen het niet kunnen uitproberen. De opdrachtgevers maakten ook duidelijk dat het misschien verstandig was om LHBT meer in een overkoepelend begrip diversiteit te introduceren. De studenten merkten dat LHBT best afschrikwekkend werkt voor sommige leerkrachten en scholen. Als laatste kwamen de studenten met het idee dat het veel beter zou gaan als er vanaf groep een tot en met acht ieder jaar een klein deel LHBT tijdens projecten onder de aandacht gebracht wordt. Hierdoor wordt het idee dat het geïntegreerd moet worden beter verwerkt en is er een grotere kans van slagen vermoeden de studenten.

De conclusie

Er werden verschillende conclusies getrokken door de externe opdrachtgevers en de studenten. De studenten concludeerden aan het eind van de presentatie dat leerkrachten LHBT te veel aan seksualiteit koppelen. Dat betekent dat het onderwerp afschrikt, waardoor niet veel leerkrachten mee willen werken. Daarnaast kwamen de studenten en de externe opdrachtgevers tot de conclusie dat veel leerkrachten aangaven dat ze geen tijd er voor hadden. Leerkrachten zijn grotendeels bezig met maken en laten behalen van individuele doelen van de kinderen in de klas. Hierdoor hebben leerkrachten bijna tot geen ruimte voor extra opdrachten. Door hier aan te denken, zouden ze hoger op kunnen gaan. Hierdoor kost het leerkrachten geen extra tijd en kunnen de externe opdrachtgevers hun doel van LHBT integreren in de samenleving toch behalen.

Referenties

- Alles-in-1.org (2016). *Alles-in-1*. Geraadpleegd op 11 januari 2017 via www.alles-in-1.org
- Allesoverseks.be (2016). *Wat is biseksualiteit?* Geraadpleegd op 23 november 2016 via <http://www.allesoverseks.be/themas/liefde-relaties/holebi/wat-is-biseksualiteit>
- Alles telt (2017). *Over de rekenmethode alles telt*. Geraadpleegd op 15 januari 2017 via https://www.thiememeulenhoff.nl/primair-onderwijs/rekenen/alles-telt/alles-telt/?utm_source=methodesite&utm_medium=redirect&utm_campaign=allestelt#proberenenbestellen
- Amnesty International (z.j.). *LHBT*. Geraadpleegd op 14 november 2016 via <https://www.amnesty.nl/mensenrechten/themas/lhbt>
- Ave.ik (z.j.) *Taal: doen!* Geraadpleegd op 12 januari 2017 via <https://www.ave-ik.nl/taal-doen/>
- Baarda, B. (2014). *Dit is onderzoek! Handleiding voor kwantitatief en kwalitatief onderzoek*. Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Berding, J., en Pols, W. (2014). *Schoolpedagogiek (3^e editie)*. Noordhoff Uitgevers: Amsterdam
- Bijster, P., en Woerden, I. van (2011). *Hoe homovriendelijk is Nederland?* Geraadpleegd op 12 oktober 2016 via <http://www.hpdetijd.nl/2011-03-30/ho-homovriendelijk-is-nederland/>
- Bisschop Ernstschoon (2016). *Profilering*. Geraadpleegd op 12 januari 2017 via <http://www.bisschopernst-goes.nl/organisatie/profilering>
- COC (z.j.). *Internationaal*. Geraadpleegd op 14 november 2016 via <https://www.coc.nl/thema/internationaal>
- Feldman, R.S. (2012). *Ontwikkelingspsychologie (5^e editie)*. Pearson: Benelux
- Groen Educatief (z.j.). *Taalfontein*. Geraadpleegd op 7 januari 2017 via www.groeneducatief.nl
- Holtkampschoon (2016). *Schoolprofiel*. Geraadpleegd op 12 januari 2017 via <http://www.holtkamp-goes.nl/schoolprofiel>
- Kruidhof, J. (2016). *Nederland moet homo's ook waarschuwen voor reis naar VS*. Geraadpleegd op 14 november 2016 via <http://www.trouw.nl/tr/nl/4496/Buitenland/article/detail/4286982/2016/04/21/Nederland-moet-homo-s-ook-waarschuwen-voor-reis-naar-VS.dhtml>
- LHBT Netwerk Zeeland (z.j.) *Over ons*. Geraadpleegd op 23 november 2016 via <http://www.lhbtnetwerkzeeland.nl/over-ons>
- Montessorionderwijs (2016). Geraadpleegd van Montessorischoon De Basis op 30 november 2016 via http://www.montessorischoon-goes.nl/?page_id=2163
- Movisie (2016). *Christendom*. Geraadpleegd op 23 november 2016 via <http://www.iedereenisanders.nl/150/#.WDQyEbvrvIU>
- Muiswerk Educatief (2016). *Muiswerk maakt serieus werk van leren!* Geraadpleegd op 22 december 2016 via <http://www.muiswerk.nl/po/primair-onderwijs>

Nemo kennislink (2013). *Er zijn grenzen aan acceptatie seksuele diversiteit*. Geraadpleegd op 23 november 2016 via <http://www.nemokennislink.nl/publicaties/er-zijn-grenzen-aan-acceptatie-seksuele-diversiteit>

Nierop, L. (2008). *Homo zijn mag, homo doen niet*. Geraadpleegd op 23 november 2016 via http://vorige.nrc.nl/wetenschap/article1893068.ece/Homo_zijn_mag,_homo_doen_niet

Nobego (2014). *Nobego*. Geraadpleegd op 14 november 2016 via <http://www.nobego.nl/>

NPO Radio 1 (2016). *Homorechten onder druk in Indonesië*. Geraadpleegd op 14 november 2016 via <http://www.nporadio1.nl/bureau-buitenland/onderwerpen/379100-lhbt-indonesie>

Pluspunt (2017). *Informatiebrochure*. Geraadpleegd op 12 januari 2017 via <http://www.malmberg.nl/Basonderwijs/Methodes/Rekenen/Pluspunt/Brochure.htm>

Prinses Ireneschool (2016). *De Prinses Ireneschool: de ideale omgeving voor prinsheerlijk leren*. Geraadpleegd op 30 november 2016 via <http://www.ireneschoolgoes.nl/onze-school/missie-en-visie>

Rekenrijk (z.j.). *Zo werkt Rekenrijk*. Geraadpleegd op 22 december 2016 via <http://www.noordhoffuitgevers.nl/wps/portal/nubao/basonderwijs2/methoden/rekenen/rekenrijk>

Roover, D. de (2013). *Societal Acceptance of Homosexuality*. Geraadpleegd op 20 november 2016 via <http://zizo-online.be/aanvaarding-van-homoseksualiteit-verdeelt-de-wereld>

Schram, B. (2016). *Onrust in Istanbul: homoparade opgebroken door Turkse politie*. Geraadpleegd op 14 november 2016 via <http://www.elsevier.nl/buitenland/achtergrond/2016/06/homoparade-opgebroken-door-turke-politie-318326/>

Staal(2017). *Didactiek en organisatie*. Geraadpleegd op 12 januari 2017 via <http://www.malmberg.nl/Basonderwijs/Methodes/Taal/Staal/Didactiek-en-organisatie.htm>

Switchboard (2016). *Homoseksualiteit algemeen*. Geraadpleegd op 20 november 2016 via <http://switchboard.coc.nl/allesovergay/homoseksualiteit-3/homoseksualiteit/>

Switchboard.coc.nl (z.j.). *Biseksualiteit*. Geraadpleegd op 23 november 2016 via <http://switchboard.coc.nl/allesovergay/homoseksualiteit-3/biseksualiteit/>

Taalactief (z.j.). *Informatiebrochure*. Geraadpleegd op 22 december 2016 via <http://www.malmberg.nl/Basonderwijs/Methodes/Taal/Taal-actief/Brochure.htm>

Taal op Maat (z.j.). *Introductie*. Geraadpleegd op 15 januari 2017 via http://www.noordhoffuitgevers.nl/wps/portal/nubao/!ut/p/b1/jZLDolwFES_iPS2WEqXBWkgGIrloXRjWBhDwmNj_H6FIzPQuLtJzmTmDjKocXzCPcyAE3RFZmxf3aN9dtPY9rM23s1LIJNIRTGk3AeRx67iKnWphg_QfAMqOFMQcCz9KlrdXLB9fl0cKhFgAYrUDBJcS1Wk4UmHsM8PKyf-_L_1KGP2_jOwkX9BxhaxLLAAKy_KjNoBTQ4bwDzSAIhWyOJpuKPB9FJKnnSJI94ts4rx/dl4/d5/L2dJQSEvUU3QS80SmtFL1o2XzZJME5GVFU1MU9CUTUwQTBEVDhFRUgzUEE3/

Vereniging genderdiversiteit (2016). *Wat zijn transgender mensen?* Geraadpleegd op 20 november 2016 via <http://www.vereniging-genderdiversiteit.nl/wat-zijn-transgender-mensen/>

Vliet, L. van (2015). *Homoacceptatie*. Geraadpleegd op 16 oktober 2016 via <http://www.eenvandaag.nl/uploads/doc/Rapportage%20homo-acceptatie.pdf>

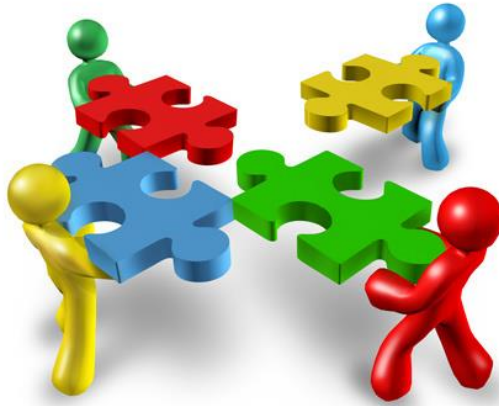
VUmc (2017). *Genderdysforie*. Geraadpleegd op 20 november 2016 via <https://www.vumc.nl/afdelingen/zorgcentrum-voor-gender/algemeen/>

Wereld in getallen (z.j.). *Informatiebrochure*. Geraadpleegd op 22 december 2016 via <http://www.malmberg.nl/Basisonderwijs/Methodes/Rekenen/De-wereld-in-getallen/Brochure.htm>

Bijlagen

Bijlage I

Groepsplan

Student	Maartje van den Berge, Ivanka de Koning, Anneleen Boone en Monica van Loenhout
Opleiding	Pedagogiek
Cursus	Projectmatig werken 2
Begeleidende docent	Dhr. J. Zwemer
Klas	Peda 3B
Jaar/Semester	Jaar 3, semester 1

Wat is voor jullie een goed team?

Er is sprake van een goed team als er goed wordt samengewerkt. Onder samenwerken wordt verstaan dat er een goede communicatie is tussen de groepsleden. Tevens zijn de groepsleden transparant. Verder moeten er duidelijke afspraken zijn waar alle leden van op de hoogte zijn en waar ieder zich aan houdt. Ook is het erg belangrijk dat de leden eerlijk zijn tegenover elkaar. Wanneer er iemand vastloopt op een bepaald punt, wordt deze persoon gemotiveerd om door te gaan met zijn eigen werk en zo goed mogelijk geholpen en/of bijgestaan wordt door de andere groepsleden.

Teamrollen

Monica

Uit de test van Belbin komt dat ik een groepswerker ben. Een groepswerker is zorgzaam en gericht op harmonie, wat betekent dat hij/zij zich bezig houdt met het creëren van een goede sfeer binnen de groep. Hij/zij vindt het fijn om mensen te helpen. De groepswerker wordt over het algemeen gewaardeerd door mensen doordat hij/zij onder andere zorgt voor een luisterend oor. Een groepswerker kan moeilijk omgaan met conflicten en zal deze dus proberen te vermijden.

Maartje

Volgens Belbin ben ik een groepswerker. Een groepswerker is behulpzaam, meegaand en richt zich op het creëren van sfeer en saamhorigheid. De sterke kant van een groepswerker is dat hij/zij evenwicht zoekt en harmonie. Dit kan een team een goed team maken. De zwakke kant van een groepswerker is dat hij/zij moeite heeft met conflicten en moeilijk beslissingen kan nemen bij kritieke momenten.

Anneleen

Volgens de testen van Belbin ben ik een zorgdrager. Een zorgdrager zorgt er voor dat alles 'achter de schermen' afgemaakt wordt, checkt of alles in orde is en controleert of alles gebeurt. Daar herken ik mijzelf wel in. Ik neem niet snel de leiding, maar ik maak mijn werk (op tijd) af en check aan het eind of alles goed is.

Ivanka

Uit de test van Belbin komt naar voren dat ik een Bedrijfsman ben. Een bedrijfsman is een organisator en werkt ordelijk en praktisch. De eigenschappen zijn vooral doelmatig en praktisch. De bedrijfsman weet van aanpakken en is over algemeen gedisciplineerd. De bedrijfsman werkt dus ordelijk en volgens de regels aan een project. Dit past wel bij mij. Ik heb veel doorzettingsvermogen en ik organiseer graag hoe het project er praktisch uit gaat zien.

Er zijn acht teamrollen van Belbin: bedrijfsman, plant, voorzitter, brononderzoeker, vormer, monitor, zorgdrager en groepswerker. Ivanka is de bedrijfsman, zij is dus tevens ook de projectleider van de groep. Zij gaat de organisatie op zich nemen en zorgt dat het project tot een goed resultaat komt. Doordat Maartje en Monica dezelfde teamrollen hebben, is het belangrijk dat de andere rollen opgevangen worden. Dit doet de groep door alle taken goed te verdelen en te kijken naar ieders kwaliteiten en mindere kanten.

Taken verdeling en afspraken

Taken:

- Ivanka is de projectleider
- Maartje notuleert tijdens de vergaderingen

De volgende afspraken zijn geformuleerd:

- Iedereen is aanwezig tijdens de vergaderingen tenzij er een goede reden voor afwezigheid is.
- Iedereen houdt zich aan de eigen taken.
- Iedereen houdt zich aan de afspraken die gemaakt zijn.
- Iedereen denkt actief mee en brengt zijn/haar ideeën in de groep.
- Er wordt naar elkaar geluisterd en we laten elkaar zo veel mogelijk uit praten.
- Iedereen helpt, steunt en motiveert elkaar.
- Als iemand een afspraak niet nakomt, wordt dit aangegeven en wordt er samen naar een oplossing gezocht.
- De dinsdag wordt volledig besteed aan PMW en niet aan andere cursussen.
- Het plan van aanpak en overige notities worden geschreven in Calibri met lettertype 11 en geen afstand.

Wat is ieders sterke en zwakke kant in groepswork en samenwerking?

Maartje

Mijn sterke kant ten opzichte van samenwerken is dat ik communiceren erg belangrijk vindt en dit dan ook echt zal doen. Tevens vind ik het belangrijk dat de afspraken die er gemaakt zijn, nagekomen worden en dat iedereen eerlijk en open is tegen elkaar.

Mijn zwakke kant ten opzichte van samenwerken is dat ik perfectionistisch ben. Iedereen doet bepaalde dingen op zijn/haar eigen manier en niet op de manier zoals dat ik het zelf zou doen. Hier kan ik af en toe nog wel eens moeite mee hebben. Dit is voor mij gewoon even een kwestie van 'de knop omzetten'.

Monica

Mijn sterke kant in zowel groepswork als samenwerking is dat ik er echt voor wil gaan en daardoor een doorzetter ben. Op het moment dat ik een doel voor ogen heb, ga ik hier 100% voor en zorg ik ervoor dat het eindresultaat zo goed mogelijk afgeleverd wordt. Daarnaast ben ik voorstander van in een groep werken om samen een zo goed mogelijk product neer te zetten. Door samen te werken met anderen, word ik gemotiveerd om er samen iets moois van te maken.

Een zwakke kant van mij is dat ik het overzicht kwijt kan raken en het dan een rommeltje wordt voor mijzelf en dat wellicht terugkomt in de samenwerking. Als het chaotisch is in mijn hoofd kan ik wel eens dingen vergeten of verkeerd doen. Dit kan ten nadelen zijn van de samenwerking. Daarentegen hebben wij als groep afspraken gemaakt, en op het moment dat ik vast loop weet ik dat ik terecht kan met mijn probleem in de groep.

Anneleen

Samenwerken doe ik graag. Ik vind het fijn om te overleggen met anderen, samen ideeën aan te brengen en samen aan een doel werken. Een sterk punt in samenwerken is dat ik overzichtelijk en gestructureerd werk en mijn werk graag op tijd af heb. Een zwak punt in samenwerken is dat ik soms niet echt doorpak. Ik kan soms blijven nadenken en overleggen over dingen (bijvoorbeeld om het met elkaar eens te worden) en niet echt over gaan tot actie.

Ivanka

Bij het samenwerken heb ik een sterke kant en een zwakke kant. Mijn sterke kant van samenwerken, is dat ik vaak erg enthousiast ben en er dan al veel verschillende ideeën komen. Deze ideeën zijn niet altijd even goed uitgewerkt, maar doordat ik enthousiast ben en er hard voor werk, motiveer ik meestal mijn projectteam.

Hierdoor wil iedereen er hard voor werken en krijgen we een hele gemotiveerde groep. Daarnaast breng ik graag structuur aan een project. Ik vind het belangrijk dat iedereen precies weet wat er moet gebeuren en wat de deadline is. Door mijn aandacht voor structuur hoop ik daar een richtlijn aan te geven.

Mijn zwakke kant is dat ik niet zo snel durf te zeggen als ik het niet eens ben met de werkhouding van een van mijn teamleden. Dit vind ik moeilijk omdat ik meestal toch niet zo tactvol uit mijn woorden kom. Ik ga hier hard aan werken, omdat ik vind dat ik mijn zegje gewoon moet kunnen doen op het moment dat iemand zich niet houdt aan de afspraken.

De zwakke punten worden op de volgende manieren opgevangen. Doordat Monica het moeilijk vindt om het overzicht te houden bij groepswork is het goed dat Ivanka daar een sterke kant in heeft. Zij zal Monica daarin ondersteunen waar het nodig is. Maartje haar zwakke kant is haar perfectionisme. Het is belangrijk dat zij dat los kan laten, maar het heeft ook een voordeel. Zij kan het team helpen om een zo goed mogelijk verslag in te leveren als ze het meldt in de vergadering op het moment dat ze iets ziet wat niet klopt. Hier kan het hele team van leren. Ook Anneleen kan hieraan bijdragen doordat zij gestructureerd werkt en alles graag op tijd af heeft. Ivanka haar zwakke kant is het feit dat ze niet zo snel durft te zeggen als iemand een mindere werkhouding heeft ten opzichte van de rest van het projectteam. De oplossing hiervoor is heel simpel. Het kan gewoon besproken worden in de groep en met de groep overlegd worden. We hebben als team afgesproken alles transparant, dus zo duidelijk en concreet mogelijk te melden. Ook hebben we als team afgesproken goed naar elkaar te luisteren. Dit zal Ivanka helpen om tactvoller uit haar woorden te komen, omdat ze op deze manier de rust kan bewaren in het uitspreken van haar woorden. Anneleen vindt het soms lastig om in actie over te gaan, maar Ivanka kan dan de leiding nemen en besluiten om wel in actie over te gaan.

Hoe gaan jullie een groep neerzetten van samen-steeds-beter?

Het is fijn dat iedereen elkaars stukjes tekst doorleest en controleert op spellingsfouten en zinsopbouw. Op deze manier wordt er één stijl van schrijven aangehouden en zal het plan van aanpak een geheel vormen. Tevens wordt de kwaliteit van het plan van aanpak zo verbeterd. Als iemand iets niet begrijpt, kunnen wij elkaar helpen en hierdoor worden we 'samen steeds beter' en staan we sterker.

Hoe gaat jullie werkwijze eruit zien?

- We starten iedere week met een vergadering waarbij alle groepsleden vragen kunnen stellen en het aan kunnen geven als zij ergens tegenaanlopen. Ook wordt het tijdens de vergaderingen duidelijk wat de taakverdeling is.
- Bij elke vergadering wordt er genotuleerd. Dit wordt gedaan door Maartje.
- Na de vergadering gaat de groep aan de slag. Het plan van aanpak wordt gemaakt, er wordt contact gelegd met de opdrachtgever en er worden tegen het einde concrete opdrachten uitgevoerd.
- We spreken de opdrachtgever 1 keer in de 2 à 3 weken. Dit contact verloopt via de mail of persoonlijk.

Hoe gaan jullie communiceren (met elkaar, de opdrachtgever en begeleiding HZ)?

- Wij gaan met elkaar communiceren via een Whatsapp groep en Dropbox. Met de opdrachtgever wordt er contact opgenomen via de mail van de projectleider en hierna spreken we de opdrachtgever minimaal 1 keer persoonlijk. Met de begeleiders op de HZ wordt persoonlijk contact opgenomen wanneer dit nodig is. Ook kan er gemaïld worden. Tevens kan er bij Jan Zwemer een consult aangevraagd worden waarbij vragen gesteld kunnen worden.

Bijlage II Handleiding

HANDLEIDING VOOR LEERKRACHTEN

‘LHBT, wij tellen ook mee!’

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	3
1. Inleiding.....	4
1.1 Aanleiding.....	4
1.2 doelstelling.....	4
1.3 Doelgroep.....	4
1.4 Leeswijzer.....	4
2. LHBT en diversiteit.....	6
3. Aan de slag!.....	7
3.1 De toolkit.....	7
3.2 Rekenopdrachten.....	8
3.3 Voorlezen.....	10
3.4 Dictee.....	11
4. Evaluatieformulier voor leerkracht.....	13
5. Het samenwerken met ouders en/of verzorgers.....	14
6. Links en tips.....	15
7. Kopieerbladen.....	16

Voorwoord

In deze handleiding vindt u informatie over de pilot met betrekking tot het project van LHBT (lesbiennes, homo's, biseksuelen en transgenders). Wij zien deze handleiding als een bron van achtergrondinformatie waarin u alles kunt vinden om de pilot uit te voeren door u als leerkracht. Voor meer specifieke informatie kunt u terecht bij de studenten die deze pilot uitvoeren.

Zoals u weet maakt deze handleiding deel uit van het project 'LHBT, wij tellen ook mee!'. De handleiding maakt integraal deel uit van de pilot die uitgevoerd gaat worden. Alle afspraken, regels en verwijzingen die in deze handleiding vermeld staan, zijn van toepassing op het uitvoeren van de pilot.

Onder het motto 'LHBT, wij tellen ook mee!' willen wij met deze handleiding u een leidraad geven om LHBT te kunnen verwerken in het bestaande lesmateriaal. Daarnaast geven wij u graag advies hoe deze activiteiten te integreren in de lessen.

De informatie in deze handleiding is zakelijk. Als u verder kennis wilt maken met het project 'LHBT, wij tellen ook mee!', kunt u contact opnemen met de projectleider Ivanka de Koning. Zij is te bereiken via e-mail: koni0030@hz.nl.

Wij zijn trots op ons project en we streven ernaar om het project tot een succesvol, vernieuwd en geïntegreerd aspect binnen het onderwijs te kunnen voortzetten.

Namens de projectgroep,
Ivanka de Koning
Anneleen Boone
Maartje van den Berge
Monica van Loenhout

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Naar aanleiding van het vak Projectmatig Werken 2, hebben vier derdejaars studenten van de opleiding Pedagogiek op de HZ University of Applied Sciences, een project rondom LHBT opgestart. Dit project is toegewezen door de opdrachtgevers uit de beroepspraktijk. Het doel van het project is dat de studenten als pedagogen in opleiding leren coördineren in een gecompliceerde beroepssituatie en te overleggen met de betrokken ketenpartners gedurende het project.

Deze handleiding is onderdeel van een pilot die de studenten gaan uitvoeren op verschillende basisscholen. Er is een onderzoek gedaan over bekendheid van LHBT en in hoeverre LHBT terugkomt in het bestaande lesmateriaal onder alle basisscholen in de gemeente Goes. Op basis van de uitslagen van het onderzoek, gaan de studenten aan de slag met het uitvoeren van de pilot op een aantal scholen. De pilot bestaat uit een toolkit, met daarin ontwikkelde lesmaterialen die leerkrachten tijdens de lessen in kunnen zetten om zo LHBT meer bekendheid te geven in het onderwijs. De toolkit bestaat uit deze handleiding en de bijbehorende lesmaterialen om de activiteiten te kunnen uitvoeren. Deze handleiding beschrijft hoe het ontwikkelde lesmateriaal ingezet kan worden en waar rekening mee gehouden moet worden tijdens het uitvoeren van het lesmateriaal.

1.2 Doelstelling

Het onderwerp LHBT is gekozen aan de hand van verschillende vermoedens vanuit het LHBT-netwerk Zeeland. Dit netwerk heeft het vermoeden dat LHBT te weinig is geïntegreerd in het bestaande lesmateriaal dat ingezet wordt in het primair onderwijs. In de gebruikte lesmethoden wordt vrijwel altijd uitgegaan van hetero's. Om de vermoedens vanuit het LHBT-netwerk te onderzoeken en er vervolgens mee aan de slag te gaan, is dit project opgestart. Het doel van het project en het uitvoeren van de pilot, is dat diversiteit en dus LHBT meer 'gewoon' wordt binnen het lesmateriaal in het primair onderwijs. Om dit doel te realiseren, wordt het bestaande lesmateriaal onderzocht en nieuw lesmateriaal ontworpen wat getest gaat worden aan de hand van de pilot.

1.3 Doelgroep

De doelgroep waar de pilot uitgevoerd gaat worden, is groep vijf van het reguliere basisonderwijs. Groep vijf is een geschikte doelgroep omdat deze kinderen een leeftijd hebben, waarbij zij rekening kunnen houden met verschillende kanten om een situatie te beschouwen. Ze zijn in staat om te begrijpen dat dingen anders gelden bij anderen, dan dat voor hen geldt. Kinderen in de lagere groepen kunnen dit belang nog niet goed begrijpen. Daarnaast hebben zij nog niet voldoende inlevingsvermogen om te begrijpen dat mensen over bepaalde dingen anders kunnen denken of voelen. Tevens heeft groep vijf de voorkeur voor het uitvoeren van de pilot, vanwege het feit dat deze groep nog niet zo ver ontwikkeld is, dat de kinderen LHBT linken aan seksuele betekenissen. Uiteraard is het mogelijk om in overleg de pilot uit te voeren in een hogere groep.

1.4 Leeswijzer

In deze handleiding vindt u een overzicht van verschillende ontwikkelde lesmaterialen die ingezet kunnen worden tijdens de lessen, om LHBT meer te integreren in het bestaande lesmateriaal. Allereerst wordt beschreven wat de aanleiding is voor het schrijven van deze handleiding. In deze aanleiding wordt het doel en de doelgroep omschreven. In het tweede hoofdstuk wordt er uitgebreid stilgestaan bij het onderwerp LHBT en wat dit nu eigenlijk precies inhoudt.

Hoofdstuk drie beschrijft een overzicht met lessen die ingezet kunnen worden naast het bestaande lesmateriaal. Hierin staat beschreven hoe het materiaal gebruikt kan worden en waarmee rekening gehouden dient te worden tijdens de uitvoering hiervan. Hoofdstuk vier laat een evaluatieformulier zien waarin leerkrachten hun bevindingen kunnen weergeven. In hoofdstuk vijf wordt er stilgestaan bij de ouders en/of verzorgers rondom dit onderwerp. Wij begrijpen dat dit onderwerp vragen of bepaalde uitspraken kan oproepen bij de kinderen. Door middel van deze brief kunt u de ouders en/of verzorgers op de hoogte stellen van de situatie die zich afspeelt rondom dit thema. In hoofdstuk zes staan handige tips en links vermeld, die u als leerkracht kunt gebruiken in de toekomst om diversiteit in het lesmateriaal te ondersteunen. Er wordt afgesloten met kopieerbladen.

2. LHBT en diversiteit

In dit hoofdstuk wordt het begrip LHBT nader toegelicht. Tevens wordt er informatie verstrekt over het LHBT Netwerk Zeeland en wordt wat uitgelegd over diversiteit.

LHBT

Het begrip LHBT bestaat uit vier begrippen, namelijk: lesbiennes, homo's, biseksuelen en transgenders. Het begrip 'homo' geldt zowel voor vrouwen als voor mannen. Een homoseksuele man is een man die zich seksueel en emotioneel aangetrokken voelt tot andere mannen. Een homoseksuele vrouw is een vrouw die zich seksueel en emotioneel aangetrokken voelt tot andere vrouwen (lesbienne). Er wordt gesproken van biseksualiteit wanneer er sprake is van seksualiteit tussen mensen van verschillend geslacht en van hetzelfde geslacht. Deze term kan enerzijds omschreven worden naar seksuele gedragingen en/of verlangens naar mensen van beide geslachten en anderzijds naar een seksuele identiteit, oriëntatie of geaardheid wat gekenmerkt wordt door een romantisch en/of seksueel verlangen naar mensen van beide seksen. Het transgenderisme is een gedragspatroon van een persoon die door het leven gaat als iemand van het andere geslacht (andere geslacht dan zijn/haar biologische geslacht) of een gedragspatroon heeft dat balanceert tussen man en vrouw. Dit gedragspatroon ontstaat door een emotionele disbalans die deze persoon ervaart. Dit gevoel is er al vanaf jongs af aan.

LHBT Netwerk Zeeland

Er zijn verschillende organisaties, professionals en vrijwilligers in de zorg die zich inzetten om de belangen van LHBT-ers in Zeeland te behartigen. Tevens willen zij de acceptatie van LHBT in de samenleving vergroten. Stichting LHBT Netwerk Zeeland is ontstaan uit de LHBT-projectgroep Zeeland. Deze projectgroep bestaat uit: Anti Discriminatie Bureau Zeeland en beleidsmedewerkers van de gemeentes Vlissingen, Middelburg en Goes.

Diversiteit

In de Nederlandse samenleving is sprake van veel diversiteit. Bijvoorbeeld verschillende rassen, geloven, gezinssamenstellingen en seksuele geaardheid. In Nederland zijn veel veranderingen gaande met betrekking tot de acceptatie van deze verschillen. Uit verschillende ervaringen bleek dat er rondom seksuele diversiteit nog heel wat stappen te zetten zijn. Dit project is er één van. Door het thema LHBT te integreren in het lesmateriaal, zullen kinderen en leerkrachten het 'normaler' gaan vinden.

3. Aan de slag!

In dit hoofdstuk wordt uitgelegd wat de pilot inhoudt en hoe de leerkracht hiermee aan de slag kan gaan.

3.1. De toolkit

In de toolkit zit een handleiding, een dvd, een boek en een usb met een liedje. De dvd heet: 'Jack bestelt een broertje', het boek heet: 'Een cavia en twee moeders' en het liedje heet: 'Prinsesje en Superman'. Deze materialen kunnen in de klas ingezet worden naast de pilot. De pilot bestaat uit drie verschillende onderdelen: rekenopdrachten, een gedicht en taal opdrachten die in deze handleiding worden toegelicht. In een ideale situatie is de toolkit twee weken beschikbaar in de klas en kan de leerkracht zelf op verschillende momenten de materialen inzetten.

3.2. Rekenopdrachten

Onderstaand wordt er aandacht geschonken aan de manier hoe volgens het project LHBT de rekenvragen zouden kunnen worden uitgevoerd. Allereerst zijn de rekenvragen een herhaling van blok 1, 2 en 3 van de methode 'Rekenrijk'. Deze vragen zijn als basis genomen voor het rekenniveau van de leerlingen van groep vijf halverwege het schooljaar. Dit zijn acht verhaaltjessommen. Hierin komt LHBT voor, maar het gaat om de antwoorden van de sommen. LHBT komt er dus wel in voor, maar krijgt niet de aandacht. Hierdoor worden de sommen net zo normaal als dat er geen LHBT in voor komt. De bedoeling is dat deze sommen zoals gebruikelijk gemaakt worden door de leerlingen met enige instructie vooraf. Het is aan de leerkracht zelf om te bedenken wat de leerlingen aan instructie nodig hebben. Als alle leerlingen de sommen gemaakt hebben, is het de bedoeling dat de leerkracht de sommen klassikaal nakijkt. Leerlingen kunnen hun eigen werk nakijken, maar ze mogen het ook van een andere leerling nakijken. De leerkracht zelf bepaalt welke methode hiervoor gebruikt wordt. Tijdens het nakijken is het de bedoeling dat de leerkracht de sommen bekijkt en niet specifiek stil staat bij LHBT. Als er vragen over LHBT gesteld worden, mogen deze uiteraard beantwoord worden. Het is de intentie dat het zo normaal mogelijk is en zo ook wordt behandeld. Deze rekenvragen kunnen als introductie op de rekenles aangeboden worden of op een andere zelfgekozen moment. Dit is geheel aan de leerkracht zelf om dat te bepalen. De rekenopdrachten zijn te vinden in de bijlagen als kopieerblad 1.

Rekenopdrachten en antwoorden

1. De twee papa's van Jan hebben 45 kerstboompjes
Ze zetten de kerstboompjes in rijen van 9. Hoeveel rijen hebben ze?

Antwoord: 5 rijen

2. De ouders van Piet hebben 36 enveloppen.
Hoeveel pakketjes van 6 enveloppen kunnen ze maken?

Antwoord: 6 pakketjes

3. Marieke gaat met haar twee mama's op vakantie.
Ze gaat over 6 weken op vakantie.
Over hoeveel dagen gaat Marieke op vakantie?

Antwoord: 42 dagen

4. Het is nu 11:00 uur.
Ik heb een half uur verstoppertje gespeeld
en anderhalf uur voetbal.
Hoe laat ging ik van huis?

Antwoord: 9 uur

5. Kim heeft 54 potloden. In 1 doosje passen 6 potloden.
Hoeveel doosjes heeft Kim nodig om alle potloden in een doosje te kunnen doen?

Antwoord: 9 doosjes

6. De ouders van Ankie hebben 30 tomaten nodig.
In 1 zakje zitten 6 tomaten.
Hoeveel zakjes hebben de ouders van Ankie nodig?

Antwoord: 5 zakjes

7. Tom is jarig. Hij trakteert op koeken.
Er zijn 24 koeken en er passen 4 koeken op 1 schaalte.
Hoeveel schaaltes heeft Tom nodig om alle koeken op te leggen?

Antwoord: 6 schaaltes

8. De moeder van Petra gaat trouwen en geeft rozen aan haar vriendin.
Er gaan 35 rozen in een emmer.
In een bos zitten 7 rozen.
Hoeveel bossen rozen koopt de moeder van Petra voor haar vriendin om de emmer te vullen?

Antwoord: 5 bossen

3.3 Voorlezen

Gedicht Joris Jan Bas

Dit gedicht kan voorgelezen worden op een zelfgekozen moment, bijvoorbeeld aan het begin van de dag of aan het begin van een les. Het is een grappig gedicht waar op een hele luchtige manier het cliché van jongens en meisjes aan bod komt. Aan de hand van dit gedicht kunnen er reacties uitgelokt worden, bijvoorbeeld: Vind jij dat jongens een jurkje aan mogen doen en meisjes stoere jongenskleren? Doe jij dat ook wel eens? Er kan ook gekozen worden voor een creatieve verwerking door middel van een tekening. Laat de kinderen het gedicht tekenen, tijdens het tekenen zullen de kinderen er vanzelf over gaan praten. Het is de bedoeling dat kinderen na gaan denken waarom jongens geen jurkjes mogen en meisjes geen stoere jongenskleren aan mogen doen. De nadruk ligt niet op het onderwerp LHBT, maar de kinderen gaan wel nadenken over clichés en op een speelse manier over het wisselen van geslacht. Doordat het op een luchtige manier wordt besproken, zullen kinderen het normaal gaan vinden.

Joris Jan Bas

Joris Jan Bas uit Koog aan de Zaan
trok op een ochtend een jurkje aan.

Toen ging hij naar school met een strik in zijn haar
en alle kinderen pestten hem daar.

‘Kan me niet schelen’, riep Joris Jan hard,
‘Ik ben tenminste een beetje apart’.

Niet zo gewoon als de rest van de klas.’
Nou zeg, die durfde, die Joris Jan Bas!

De volgende ochtend in Koog aan de Zaan
had iedere jongen een jurkje aan,

Behalve een jongen met haar groen als gras.
Je mag drie keer raden wie of dát nou was.

Uit: Wij zijn bijzonder. Misschien zijn wij een wonder. (Ted van Lieshout, 2012)

3.4 Taaldictee

In dit hoofdstuk wordt er aandacht gegeven aan de manier hoe volgens het project LHBT het taal dictee zou kunnen worden uitgevoerd. Allereerst is het taal dictee een herhaling van blok 1, 2 en 3 van de methode 'spelling in beeld' van Zwijsen. Dit dictee is als basis genomen voor het taalniveau van de leerlingen in groep vijf halverwege het schooljaar. Het taal dictee bestaat uit 15 woorden. Deze woorden zijn gewone woorden die de leerlingen al eerder hebben geleerd. Deze woorden zijn dus niet in de categorie LHBT. De bedoeling is dat de leerkracht het dictee afneemt bij de leerlingen. Dit doet de leerkracht op de manier zoals de leerkracht dit altijd doet. Het is de bedoeling dat het een gewoon dictee is. Als de leerkracht de zinnen opleest, is het niet de bedoeling dat sommige woorden behalve het dicteewoord expliciet genoemd worden. Als het dictee afgerond is, kan deze klassikaal worden nagekeken. De leerlingen kunnen het van elkaar of van zichzelf nakijken. De leerkracht bepaalt zelf de invulling hiervan. De zinnen hoeven hierbij niet expliciet nog een keer voorgelezen te worden. Als er vragen zijn over LHBT mogen deze uiteraard beantwoord worden, maar als er geen vragen zijn hoeft LHBT niet verder toegelicht te worden. Dit taal dictee kan als introductie voor de taalles bieden, maar kan ook op een ander zelfgekozen moment afgenomen worden.

Dictee

1. Hoe laat gaan de deuren van de zaal open?

Schrijf op: **Open**

2. Je mag ook iets voor je twee mama's tekenen.

Schrijf op: **Tekenen**

3. Zou het droog blijven? De lucht ziet er grijs uit.

Schrijf op: **Grijs**

4. Mijn ouders kunnen heel goed verhalen vertellen.

Schrijf op: **Verhalen**

5. Ik eet vanavond bij mijn mama's pasta.

Schrijf op: **Pasta**

6. We moeten fluisteren, dan heeft niemand er last van.

Schrijf op: **Fluisteren**

7. Hij reed te hard, daarom kreeg hij een bekeuring.

Schrijf op: **Bekeuring**

8. Je kunt wel merken dat die jongen veel fantasie heeft.

Schrijf op: **Fantasie**

9. Mijn papa's willen straks ook met ons meedoen.

Schrijf op: **Meedoen**

10. Ik merk dat jij heel nieuwsgierig bent.

Schrijf op: **Nieuwsgierig**

11. In het wild leeft een zebra in het zuiden van Afrika.

Schrijf op: **Zebra**

12. Dat lijkt heel ingewikkeld, maar het is eigenlijk heel simpel.
Schrijf op: **Simpel**

13. Bij de supermarkt moest ik met mijn papa's lang voor de kassa wachten.
Schrijf op: **Supermarkt**

14. Daarna stapten de koning en koningin uit de koets.
Schrijf op: **Koningin**

15. Zullen we morgen lekker gaan zwemmen?
Schrijf op: **Zwemmen**

4. Evaluatieformulier voor de leerkracht

In dit hoofdstuk bevindt zich een evaluatieformulier voor u als leerkracht, dat ingevuld kan worden na het uitvoeren van de pilot.

Zijn de kinderen bekend met het thema LHBT?	
Hoe reageerden de kinderen op het gebruik van LHBT-voorbeelden?	
Lokten de lessen reacties uit bij de kinderen? Zo ja, kunt u deze noemen?	
Vonden de kinderen het normaal om LHBT-voorbeelden te horen?	
Wat vond u van de pilot?	
Vindt u dat er vaker van zulke dergelijke lessen gegeven moeten worden?	

5. Het samenwerken met ouders en/of verzorgers.

In dit hoofdstuk wordt de brief weergegeven die leerkrachten kunnen gebruiken om ouders in te lichten over de pilot.

De projectgroep vindt het belangrijk dat de ouders op de hoogte zijn van de activiteiten in de klas. De verantwoordelijkheid voor het uitdelen van de brief ligt bij de leerkracht en/of de school. LHBT is nog geen dagelijks onderwerp waar over gesproken wordt. Met deze pilot wordt er een start gemaakt om LHBT in het lesmateriaal te integreren. Hieronder is een brief opgesteld waarmee de ouders en verzorgers geïnformeerd kunnen worden over wat er in de klas gebeurt. De leerkracht kan zelf bepalen of deze brief verstuurd wordt naar de ouders.

Beste ouders/verzorgers,

Deze week doet groep 5 mee aan een pilot van de LHBT-projectgroep. LHBT is de afkorting van lesbiennes, homo's, biseksuelen en transgenders. Deze pilot wordt afgenomen door de leerkracht van de groep 5, maar is ontworpen door vier studenten Pedagogiek van de HZ University of Applied Sciences te Vlissingen.

De pilot bestaat uit enkele rekenopdrachten, een taaldictee en een gedicht. Deze worden in de klas behandeld door de leerkracht en zijn op het niveau van de leerlingen. Uiteindelijk gaan de studenten van de HZ University of Applied Sciences met de leerkracht in gesprek over de reactie van de leerlingen op deze pilot. De studenten gaan onderzoeken in hoeverre het normaal is voor de leerlingen als er gebruik wordt gemaakt van opdrachten waarin LHBT voorkomt.

Mocht u hier nog vragen over hebben dan kunt u contact opnemen met de leerkracht.

Met vriendelijke groet,

De studenten van het LHBT project.

Anneleen Boone, Monica van Loenhout, Maartje van den Berge en Ivanka de Koning

6. Links en tips

Hieronder vindt u een overzicht van handige links en tips die u in kunt zetten tijdens lessen rondom het thema LHBT.

Sites voor lessen:

- www.gayandschool.nl/thema/lesmateriaal-po/

Op deze site staan verschillende lesmethodes uitgewerkt, dit zijn geschikt voor verschillende soorten groepen en visies. Op de site staat meer informatie per lesmethode.

- <https://www.gayandschool.nl/thema/handreikingen-voor-leerkrachten/>

Op deze site staan handreikingen voor leerkrachten rondom het thema LHBT. Er staat uitgewerkt hoe leerkrachten dit thema kunnen verwerken in hun lessen en hoe leerkrachten kunnen reageren op de kinderen.

- <https://www.gayandschool.nl/thema/gastlessen/>

Op deze link staat informatie over gastlessen die gegeven worden door verschillende organisaties.

Boeken:

Een cavia en twee moeders. (Pieter Feller, 2013).

Een boek over Sep (10 jaar) die twee moeders heeft en gaat verhuizen. Zelf vindt hij het heel gewoon dat hij twee moeders heeft, maar zijn klasgenoten en buurvrouw kijken daarvan op.

Hoe bedoel je? (Elsbeth de Jager, 2016).

De ouders van Naomi gaan scheiden en ze komt erachter dat haar vader homoseksueel is en gaat samenwonen met zijn vriend.

- <https://www.gayandschool.nl/thema/leesboeken-met-een-roze-randje/>

Op deze site staan nog meer boeken rondom dit thema, bijvoorbeeld boeken die geschikt zijn voor jongere of oudere kinderen.

Film en muziek:

- Jack bestelt een broertje

In deze film gaat het over Jack, een jongen van acht jaar die een broertje wilt. Hij heeft twee moeders in deze film. Dit vindt hij heel normaal, maar hoe kan hij dan een broertje krijgen?

<http://tvblik.nl/zappbios/jack-bestelt-een-broertje>

<http://www.zapp.nl/zappbios/1763-jack-bestelt-een-broertje>

- Kinderen voor kinderen: twee vaders

Dit is een relatief oud filmpje, maar geeft duidelijk aan dat er ook liedjes bestaan over het LHBT onderwerp. Dit is een goede zaak, omdat er zo op kinderlijk niveau wordt gezongen over hoe het is om twee vaders te hebben. Dit is voor sommige kinderen de gewoonste zaak van de wereld en het kan op deze manier een normaal onderwerp worden. Dit is een leuk filmpje als introductie voor een les om erover te kunnen praten.

<https://www.youtube.com/watch?v=3p3v5ycQaag>

- K3 Prinsesje en Superman (Lied)

Dit is een nieuw lied waarin LHBT terug te horen is.

7. Kopieerbladen

Kopieerblad 1 Rekenen

1. De twee papa's van Jan hebben 45 kerstboompjes
Ze zetten de kerstboompjes in rijen van 9. Hoeveel rijen hebben ze?
2. De ouders van Piet hebben 36 enveloppen.
Hoeveel pakketjes van 6 enveloppen kunnen ze maken?
3. Marieke gaat met haar twee mama's op vakantie.
Ze gaat over 6 weken op vakantie.
Over hoeveel dagen gaat Marieke op vakantie?
4. Het is nu 11:00 uur.
Ik heb een half uur verstoppertje gespeeld
en anderhalf uur gevoetbald.
Hoe laat ging ik van huis?
5. Kim heeft 54 potloden. In 1 doosje passen 6 potloden.
Hoeveel doosjes heeft Kim nodig om alle potloden in een doosje te kunnen doen?
6. De ouders van Ankie hebben 30 tomaten nodig.
In 1 zakje zitten 6 tomaten.
Hoeveel zakjes hebben de ouders van Ankie nodig?
7. Tom is jarig. Hij trakteert op koeken.
Er zijn 24 koeken en er passen 4 koeken op 1 schaalte.
Hoeveel schaaltes heeft Tom nodig?
8. De moeder van Petra gaat trouwen en geeft rozen aan haar vriendin.
Er gaan 35 rozen in een emmer.
In een bos zitten 7 rozen.
Hoeveel bossen rozen koopt de moeder van Petra voor haar vriendin om de emmer te vullen?

Kopieerblad 2 Gedicht

Gedicht

Joris Jan Bas

Joris Jan Bas uit Koog aan de Zaan
trok op een ochtend een jurkje aan.

Toen ging hij naar school met een strik in zijn haar
en alle kinderen pestten hem daar.

'Kan me niet schelen', riep Joris Jan hard,
'Ik ben tenminste een beetje apart'.

Niet zo gewoon als de rest van de klas.'
Nou zeg, die durfde, die Joris Jan Bas!

De volgende ochtend in Koog aan de Zaan
had iedere jongen een jurkje aan,

Behalve een jongen met haar groen als gras.
Je mag drie keer raden wie of dát nou was.

Uit: Wij zijn bijzonder. Misschien zijn wij een wonder. (Ted van Lieshout, 2012)

Kopieerblad 3 Taal

1. Hoe laat gaan de deuren van de zaal open?

Schrijf op: **Open**

2. Je mag ook iets voor je twee mama's tekenen.

Schrijf op: **Tekenen**

3. Zou het droog blijven? De lucht ziet er grijs uit.

Schrijf op: **Grijs**

4. Mijn ouders kunnen heel goed verhalen vertellen.

Schrijf op: **Verhalen**

5. Ik eet vanavond bij mijn mama's pasta.

Schrijf op: **Pasta**

6. We moeten fluisteren, dan heeft niemand er last van.

Schrijf op: **Fluisteren**

7. Hij reed te hard, daarom kreeg hij een bekeuring.

Schrijf op: **Bekeuring**

8. Je kunt wel merken dat die jongen veel fantasie heeft.

Schrijf op: **Fantasie**

9. Mijn papa's willen straks ook met ons meedoen.

Schrijf op: **Meedoen**

10. Ik merk dat jij heel nieuwsgierig bent.

Schrijf op: **Nieuwsgierig**

11. In het wild leeft een zebra in het zuiden van Afrika.

Schrijf op: **Zebra**

12. Dat lijkt heel ingewikkeld, maar het is eigenlijk heel simpel.

Schrijf op: **Simpel**

13. Bij de supermarkt moest ik met mijn papa's lang voor de kassa wachten.

Schrijf op: **Supermarkt**

14. Daarna stapten de koning en koningin uit de koets.

Schrijf op: **Koningin**

15. Zullen we morgen lekker gaan zwemmen?

Schrijf op: **Zwemmen**